

KIBRIS SORUNU ve ANLAŞMAZLIĞI

Asst. Prof. Dr. Sibel Elif ÖZDİLEK¹

Giriş

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'in kalbinde yer alan ve olağanüstü zengin bir tarihe sahip bir adadır; MS 58'de başlayan Roma egemenliğinden sonra, kronolojik olarak Bizans İmparatorluğu ve Frank İmparatorluğu tarafından yönetildikten sonra 1571'de Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine girdi. Osmanlı İmparatorluğu adayı fethetti ve 4 Haziran 1878'de Osmanlı Sultanı Abdülhamit, Ruslara karşı desteğini almak için Büyük Britanya ile gizlice İngiliz-Türk Sözleşmesi'ni imzalayana kadar yönetti. Bu sözleşme ile Kıbrıs'ın yönetimi Büyük Britanya'ya devredildi ve bu yalnızca bir yönetim devri olup bir mülkiyet devri olmasa da, 300 yılı aşkın süren fiili Osmanlı yönetiminin sona erdiği söylenebilir. Kıbrıs, 1878-1960 yılları arasında İngiliz yönetimi altındaydı; 1914'e kadar olan dönem tamamen İngilizlerin yönetim haklarına dayanıyordu. I. Dünya Savaşı başladığında ve Osmanlılar İttifak Devletleri'nin bir parçası olarak savaşa katıldığında, Büyük Britanya Kıbrıs'ı ilhak etti ve Ada'nın bağımsızlığını kazandığı 1960 yılına kadar yönetti. Ancak, tüm bu yıllar boyunca, iki toplum arasında her zaman hoşnutsuzluk belirgindi. Bu nedenle, Ocak 1950'de Kıbrıs'ta Yunanistan ile Enosis (birleşme) için resmi olmayan bir referandum² düzenlendi ve oylama yalnızca Kıbrıslı Rumlar arasında gerçekleşse de oyların %95,71'i ile onaylandı.³ Son olarak 16 Ağustos 1960'ta sömürgecilikten kurtulma eğilimini izleyen Kıbrıs, Kıbrıs Cumhuriyeti Bağımsızlık Bildirgesi ile bağımsız egemen bir devlet oldu; bunu, ülkenin 1974'te bölünmesine ve Kıbrıs'ın bugün bildiğimiz şekliyle oluşmasına yol açan çok sayıda toplumlararası şiddet izledi.⁴ Kıbrıs'ın konumu da jeostratejik açıdan son derece kritiktir. Doğu Akdeniz'de bulunan diğer tüm aktörler ve Doğu Akdeniz'de ilk büyük hidrokarbon keşfinin gerçekleştiği 2009 yılı göz önüne alındığında, bölgenin enerji ilişkileri açısından önemli bir bölge haline gelmesine yol açan konumu ve etnik yapısı onu çatışmalara karşı çok hassas hale getirmiştir. Aslında, neredeyse altmış yıldır devam eden ve ülkeyi 1974'te ikiye bölen bir anlaşmazlığa ev sahipliği yapmaktadır. Bugün Kıbrıs hala ikiye bölünmüştür ve aktif bir çatışma olmasa da anlaşmazlık henüz çözülmekten uzaktır.

1 Dr. Öğr. Üyesi., Ufuk University, Ankara/Türkiye, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, el-mek: elif.ozdilek@ufuk.edu.tr / ORCID No: 0000-0003-0907-8771.

2 Referandum, Başpiskopos Makarios II'nin Büyük Britanya yönetiminin reddettiği bir referandum çağrısı yapmasının ardından gerçekleşti. Kilise Konseyi ve Enosis Örgütü yine de referandumu organize etti; bir bakıma Kilise'nin Kıbrıs'ın potansiyel geleceği hakkındaki görüşünü gösterdi.

3 Derya Sevinç, "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununda Yeni Bir Aşama (1954-1960)". *Atatürk Yolu Dergisi*, 15/60 (2017), s. 176. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/42665/514156> adresinden alındı, (erişim 27.09.2024).

4 Farid Mirbagheri, "The United Nations and the Cyprus Problem". *Cyprus Review*, 22 (2010), ss. 149-158.

1950'lerden beri devam eden Kıbrıs sorunu, birçok arabuluculuk girişimine ve çok sayıda görüşmeye rağmen çözülemedi. Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'de stratejik bir konumda yer alması, birçok ülkenin soruna müdahale etmesine zemin hazırladı ve bu durum Kıbrıs sorununun etnik bir çatışma ve anti-sömürgeci bir mücadele örneği olmaktan çok daha öteye, uluslararası bir sorun haline gelmesine yol açtı. Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasındaki çatışmalar sadece adanın sakinlerini etkilemekle kalmadı, aynı zamanda Yunanistan ve Türkiye'yi sık sık askeri çatışmanın eşiğine getirerek bölgesel istikrarı da tehdit etti ve ayrıca büyük güçler arasında yoğun bir rekabete neden oldu.

Çeşitli devletler arasındaki rekabetin yanı sıra bir diğer önemli husus, iki etnik toplumun çeşitli nedenlerle etnik kimliklerini arka planda tutarak bir Kıbrıs ulusu oluşturmamalarına rağmen en azından vatandaşlık temelinde ortak bir Kıbrıslı kimliği etrafında birleşmeye isteksiz olmalarıdır. Kitleleri etkilemek için mücadele eden Yunan ve Türk milliyetçileri, hem dış müdahalelere zemin hazırlamış hem de çeşitli dönemlerde iktidarda olan her iki toplumun liderlerinin, egemenliğin paylaşılması da dâhil olmak üzere Kıbrıs sorununun özünü oluşturan konularda farklı ve hiç de uyumlu olmayan kamuoyu görüşleri geliştirmelerine neden olmuştur.

Bu anlaşmazlığın özelliği, özünde Yunanistan ve Türkiye arasındaki bir anlaşmazlık olarak başlamasına rağmen, ilerleyen yıllarda yavaş yavaş niteliğini değiştirmiş olmasıdır. Başlangıçta, hem Rum hem de Türk Kıbrıslıların, Yunanistan ve Türkiye'nin istekleriyle yakından bağlantılı olan idari haklar açısından Ada'da farklı istekleri vardı; bu nedenle, bunun yalnızca Yunan-Türk-İngiliz ilişkilerini etkilediği ileri sürülebilir.⁵ Daha sonra, farklı uluslararası aktörlerin değişen dinamikleri ve katılımları nedeniyle niteliğini değiştirmiş ve uluslararası bir hale gelmiştir. Bu farklı katılımlar, Annan Planı'nın referandumda oylandığı 2004 yılında ve Plan'ın reddedilmesinden kısa bir süre sonra Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne (AB) katılımıyla daha belirgin hale gelmiştir. 2003 yılı ayrıca, Kıbrıs'ın Akdeniz'deki doğal gaz sondajları üzerinde etkileri olan Münhasır Ekonomik Bölge⁶ yasasını onaylaması anlamında da özeldir; hidrokarbonların keşfinin anlaşmazlığa ek bir boyut katması nedeniyle bundan bahsetmek özellikle önemlidir. Dahası, bu keşiflerin Kıbrıs sorununun çözümünü daha da zorlaştırdığı ileri sürülebilir.⁷

Nedenlerin, sonuçların ve çözüm önerilerinin incelendiği bu çalışmada, so-

5 Zira Ada'nın üç garantör ülkesinden biri İngiltere; diğer ikisi ise Yunanistan ve Türkiye'dir.

6 Cyprus. (n.d.). February 20, 2021, adresinden alındı, <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/CYP.htm> (erişim 27.09.2024).

7 Fatma Çelik Orhun, "Türkiye'nin Kıbrıs Politikası ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile İlişkileri". Der., M. Çelik & A. Duran (Eds.), Türkiye'nin bölgesel sorunları «Osmanlı'dan günümüze» Doğu Akdeniz (ss. 9-28). İstanbul: Hiperyayın, 2020, s.17; Doğu Akdeniz - times: Türkiye'nin doğalgaz Yataklarına Uzmanı, Kıbrıs sorunu'nu yeniden Alevlendirebilir - BBC News Türkçe. (2019). adresinden alındı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48783067> (erişim 27.09.2024).

runun özünü oluşturan dinamiklerin iç ve dış olmak üzere iki başlık altında toplanabileceği temel varsayımı benimsemiştir. Etnik, dinsel farklılıklar, kimlik sorunları, hükümet ve organlarının işlevlerindeki anlaşmazlıklar sorunun iç dinamiklerini esas olarak oluşturmakta olup bunların analizi iç düzeyde yapılabilmektedir. Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve ABD'nin açık veya örtülü, diplomatik veya askeri müdahaleleri Kıbrıs sorununun gelişiminde dış dinamikleri oluşturmaktadır.

Kıbrıs sorununa ilişkin ülkelerin tutumlarını açıklamak için Realist/Neo-realist okul yaklaşımları kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hem akademik çevrelerde hem de politika yapıcılar arasında baskın bir bakış açısı haline gelen Realist teori, kendi yapısı içinde farklı yaklaşımları barındırmaktadır. Bunun dışında, askeri güce, egemenliğe ve güç dengesine verilen önem gibi hemen hemen tüm yaklaşımlarda ortak noktalar bulunmaktadır. Bu bölümde, Realist yaklaşımların temel kavramları, bu yaklaşımın iki önemli temsilcisi olan Edward H. Carr ve Hans Morgenthau'nun önermeleri dikkate alınarak açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ardından, 1970'lerde sistematik/yapıcı bir yaklaşımla yeniden yorumlama sırasında Realizmin temel önermelerinin dönüşümü ele alınmıştır.

Kıbrıslı bir vatandaş olma bilinci zayıflamış ve Kıbrıs'taki milliyetçi hareketlerin güçlenmesiyle etnik bilinç artmış ve her iki toplumu da etkilemiştir. Sonuç olarak iki ayrı kimlik ortaya çıkmıştır; Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum. Bu bölümün alt başlığı altında, ulus-devletlerin kökeni ve milliyetçiliğin yükselişi üzerine bazı çalışmalar gözden geçirilmiş ve her iki yönün de genel milliyetçilik tipolojileriyle ilgili olduğu ve Kıbrıs'taki her iki toplumda da güçlenen milliyetçi eğilimlerin gelişimi sırasındaki belirli özellikler analiz edilmiştir.

Kıbrıs Sorununa Yönelik Teorik Arka Plan

Gerçekçi Çerçeve: Kıbrıs Sorununun Güvenlik Boyutu

Realizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Uluslararası İlişkiler disiplininde baskın bir yaklaşım olarak hâkim olmuş ve Soğuk Savaş boyunca hâkimiyetini sürdürmüştür. Kökenlerini Machiavelli'nin "Prens"inde ahlaki değerleri siyasi çıkarlardan ayırıp birincisini aşağı gördüğünde ve Thucydides'in daha güçlü olanın aynı zamanda doğru olduğunu iddia ettiği "Peloponnesos Savaşı Tarihi"nde bulmak mümkündür.⁸

Ancak teorinin bütünlük ve sistematik sunumu iki dünya savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde uluslararası ilişkilerdeki temel felsefe, uluslararası örgütler, uluslararası hukuk ve Milletler Cemiyeti gibi kolektif güvenlik sistemlerinin yardımıyla savaşların önlenilebileceği fikrine dayanıyordu. Özünde doğal

⁸ Realist teorinin 20. yüzyıl öncesi kökenleri ve güç kavramının sorunlu karakteri için James E. Dougherty ve Robert L. Pfalzgraff, *Uluslararası İlişkilerin Çatışan Teorileri: Kapsamlı Bir Araştırma*, New York: Addison Wesley, 2001, ss. 69-75.

olarak iyi olan insan doğası, uluslararası ilişkilerde de işbirliği ve dayanışmayı mümkün kılabilirdi. Bu işbirliğine ve iyimserliğe olan inancı hayalî ve idealist olarak gören gerçekçi düşünürler, uluslararası politikanın bizim iyi niyetimiz ve beklentilerimizle şekillendirilemeyeceğini ve kendi dinamiklerine sahip olduğunu ve yalnızca mantık ve bilimsel yöntemlerle açıklanabileceğini iddia ettiler.⁹

Edward H. Carr'ın liberal ütopya olarak adlandırdığı düşünce biçimi, hayali arzuları dünya gerçeklikleri olarak ifade ediyordu. Carr'a göre, var olan olgular, bilimlerin ilkel aşamalarında görülebilen bu tutumdan ziyade fikirler ve gözlemler aracılığıyla açıklanmalıydı.¹⁰

Uluslararası politikanın temel temeli, devletler arasındaki güç dağılımı ve bunun aralarındaki ilişkiler üzerindeki etkisidir. Ancak, barışın korunması, serbest ticaret ve kolektif güvenlik gibi liberal ütöpik ilkeler aslında Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerin statükoyu koruma arzularından kaynaklanmıştır.¹¹

Gerçekçiler için ülkelerin ulusal çıkarlarının her zaman çatışabileceği mümkün olduğundan, ulusal gücü artırmak gerekir. Burada ulusal güç ve ulusal çıkarların askeri güce ve stratejik düşüncelere indirgenmesine dikkat edilmelidir. Savaşlar ve çatışmalar ancak güç dengesiyle önlenebilir: yani, herhangi bir ülkenin üstün bir güç olarak yükselmesinin engellenmesiyle.

Liberal prensiplerin ve Milletler Cemiyeti'nin Avrupa'da İtalya ve Almanya'nın, Asya'da ise Japonya'nın saldırganlığını önleyememesi ve revizyonist güçlerin statükoyu değiştirme girişimlerinin İkinci Dünya Savaşı'nı başlatması, Carr'ın analizini doğrulayarak realizmin genel kabul görmesine yol açtı. Savaştan sonra Hans Morgenthau'nun "Milletler Arası Politika" adlı eseri hem akademik alanlarda hem de pratik dış politika uygulamalarında standart bir rehber haline gelecekti.

Siyaseti analiz etmede geleneksel olarak iki genel gelenek olduğunu iddia ediyor. Birincisi, soyut ve evrensel ahlaki değerler tarafından belirlenen rasyonel bir siyasi düzenin kurulabileceği fikrine dayanıyor. İnsan doğası özünde iyidir; bozuk düzenler eğitim, reform ve ölçeklendirilmiş bir güçle düzeltilir. Morgenthau'nun burada liberalizmi tanımladığı açıktır.

Buna karşılık, mükemmel olmayan ve insan doğasının özünde bulunan güçler tarafından belirlenen bir dünya düzeni görüşü vardır. Böyle bir dünya, ancak bu güçleri anlayarak ve onlara karşı çıkmak yerine onlarla işbirliği yaparak ge-

9 Disiplinin liberal kökenleri ve gerçekçi eleştirileri için Chris Brown, *Uluslararası İlişkilerin Anlaşılması*, Londra: Macmillan, 2001, ss.21-30.

10 E.H.Carr, *The Twenty Year's Crisis 1919-1939*, New York: Harper & Row, 1964, s.5; "Ütöpik" terimi Carr tarafından muhalifleri için kullanılmıştır ve "İlk Büyük Tartışma" aslında hiç var olmamıştır çünkü hem Carr'ın hem de muhaliflerinin çalışmaları idealist ve gerçekçi iddialar içermektedir. Bu argüman için Peter Wilson, "The Myth of the First Great Debate," *Review of International Studies*, 24, (1998).

11 E.H.Carr, *The Twenty Year's Crisis 1919-1939*, New York: Harper & Row, 1964, ss. 102-103.

liştirilebilir. Çıkar çatışmaları ahlaki ilkelerin yardımıyla değil, yalnızca aralarında bir denge sağlayarak önlenebilir.¹²

Morgenthau siyasi gerçekçiliğini altı temel ilkeye dayandırmıştır.¹³ Öncelikle, siyaset de nesnel yasalara bağlıdır ve bu yasaların kökeni insan doğasıdır. Ve rasyonel bir teori fikir ile olguyu birbirinden ayırt edebilmelidir. Ancak olgulara akıl yürütme ve kanıtlarla ulaşılabilir; öznel yargılarla değil. Ancak Morgenthau gerçek ve onaylanmış bir pozitivist olarak görülmemelidir.¹⁴ “Kendimizi belirli koşullar altında belirli dış politika zorluklarıyla karşılaşan bir devlet adamı olarak hayal etmeliyiz” derken klasik bir hermeneutikçi gibi davranmaktadır.

İkinci olarak, uluslararası politika tıpkı ekonomi, etik veya din gibi özerk ve özel bir alandır. Ekonomide çıkarlar refahla ilişkili olduğu gibi, uluslararası politikada da çıkarlar güçle ilişkilidir. Bir ülkenin dış politikasını yorumlarken iki hatadan kaçınmak gerekir. Motivasyonlar ve ideoloji, rasyonel bir politika izleyen bir ülkenin davranışlarını netleştiremez. Burada Morgenthau’nun yaklaşımının normatif yönünü de görebiliriz. Ona göre, rasyonel dış politika sadece bir fenomen değil, aynı zamanda uygulanması gereken bir yöntemdir.

Üçüncüsü, güç tarafından tanımlanan çıkarı düşüncesinin merkezine koyan Morgenthau, çıkarların ve gücün zaman ve mekândan bağımsız olmadığını ve büyük ölçüde siyasi ve kültürel çevre tarafından belirlendiğini iddia eder. Bu görüşe göre, güç dengesi, Amerikan hükümet organizasyonundaki kontrol ve denge sistemi gibi işlemek için göreceli bir istikrar ve barışçıl bir ortam gerektirir.

Dördüncüsü, ahlaki değerlerin farkında olan Realizm, ahlaki gereklilikler ile başarılı siyasi eylemin gereklilikleri arasında ayrım yapar. Etik, ahlaki değerler değerlerle uyum içinde hareket etmeyi gerektirirken, siyasi ahlak eylemin sonuçlarıyla ilgilenir.

Beşincisi, Morgenthau tüm evreni ve her ülkeyi kapsayan ahlaki değerlerin olamayacağını ve bir milletin ahlaki normlarının evrensel olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığını iddia eder. Ahlaki bir söylem ancak dış politikaları meşrulaştırmak için çıkarlar doğrultusunda kullanılabilir.

Son olarak Realizm, siyasetin bağımsız bir alan olduğunu kabul eder ve bir politikanın bir milletin gücünü nasıl etkilediği sorusuna göre hareket eder.

Gerçekçiler, liberal görüşe sahip rasyonel ve işbirlikçi bir insan profili yerine, bencil ve çatışmaya meyilli bir insan profili çizdiler. Gerçekçiliğin en önemli eleştirmenleri bu noktaya odaklanır. Uluslararası siyaseti ve savaşları insan doğası temelinde açıklamak ne kadar mümkündür? Kenneth Waltz’a göre, uluslararası siyaset üç imge açısından analiz edilebilir. Bunlar insan, devlet ve uluslararası

12 Hans J. Morgenthau, *Politics among Nations: the Struggle for Power and Peace*, New York: Knopf, 1967, ss.3-4.

13 İbid, ss. 4-12.

14 William Bain, “Deconfusing Morgenthau: moral inquiry and classical realism reconsidered”, *Review of International Studies*, 26 (2000), ss. 445-464.

anarşik düzendir. Morgenthau ve diğer birçok filozofun hatası, açıklamalarını ilk imgeye dayandırmalarıdır.¹⁵ Ancak, insan doğası 1914'te bir dünya savaşına neden olurken, aynı insanlar 1910'da barış içinde yaşayabildiler. Ona göre, savaşlar insan doğasının iyiliği ve egoizmlerinden ziyade uluslararası sistemin yapısından kaynaklanır.

Daha sonra realist analizi sistematik bir çerçeveye oturtacak olan Waltz, uluslararası ilişkiler disiplinine neorealist bir yaklaşım getirdi. Uluslararası sistem bileşeni realizme neo niteliği getirirken, klasik realist yaklaşımın birçok bileşenini alıkoydu. Bu nedenle, Neorealist yaklaşıma başlamadan önce, Wayman ve Diehl'i takip ederek klasik realist yaklaşımın temel önerilerini ele alalım.¹⁶

Waltz, realizmin bu temel argümanlarına karşı tepki göstermez, ancak devletlerin davranışlarını ve savaş olgusunu sistematik/yapısal bir yaklaşımla analiz etmeyi amaçlar. Modelini, "İndirgemeci" olarak adlandırdığı diğer sistem analizlerinden farklı kılan şey, sistemi oluşturan birimlerden ziyade sistemin birimler üzerindeki etkisine verdiği önemdir. Birimleri temel belirleyici faktör olarak gören ve bir sistemin aralarındaki etkileşimin sonucu olarak oluştuğunu öne süren yaklaşımın aksine, yapıların büyük ölçüde birimlerin davranışlarını belirlediğini iddia eder.¹⁷

Waltz daha sonra uluslararası sistemler ile yerel sistemler arasında ayrım yapar. Ona göre, yerel sistemlerin ayırt edici özelliği hiyerarşik olmalarıdır ve uluslararası sistemler anarşiktir. Anarşik birimler olan uluslararası sistemlerde, yani egemen devletler aynı işlevi yerine getirir.¹⁸

İşlevsel olarak farklılaşmamış birimlerden oluşan anarşik yapılarda, farklılaşma ve değişim ancak birimlerdeki güçlerin değişmesiyle mümkündür ve bu güçlerin değişmesi görecelidir. Gücün ve ona bağlı kazanımların göreceli olması, devletler arasındaki işbirliğinin ne kadar zor olduğunu gösterir. Her devlet kazanımlarını diğer devletlerle karşılaştırır ve mutlak kazanımlarını maksimize etmekten önce göreceli kazanımlarını maksimize etmeyi hedeflerse işbirliğinden ziyade çatışmaların ortaya çıkacağı açıktır. Waltz'un değişimden anladığı şey, farklı kutup yapılarının ortaya çıkmasıdır.¹⁹

15 Kenneth Waltz, *Man the State and War*, New York: Columbia University Press, 2001, s.28.

16 Frank W. Wayman ve Paul F. Diehl, "Realism Reconsidered: The Realpolitik Framework and Its Basic Propositions", *Reconstructing Realpolitik* (ed.), Frank W. Wayman ve Paul F. Diehl, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994, ss. 14-15.

17 Waltz için "Reductionist theories explain international outcomes through elements and combinations of elements located at national or sub national levels" Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, New York: McGraw-Hill, 1979, s.60.

18 "The difference between national and international politics lies not in the use of force but in the different modes of organization" and for these organizations K. Waltz, *Theory of International Politics*, ss.114-115. Different definitions of anarchy and the critique of Waltz's assumption of anarchy Helen Milner "The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: a Critique" *Review of International Studies*, 17 (1991), ss. 67-85.

19 Martin Hollis and Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Oxford: Clarendon Press, 1990, s.109.

Neo-realist yaklaşım da önemli eleştiriler almıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri, iç gelişmeleri görmezden gelip sistemin belirleyici olarak tanınmasının, özellikle sistemdeki değişimleri açıklığa kavuşturmamasıdır. Waltz, dış politika ile uluslararası politika arasında ayrım yaptığını ve modelinin uluslararası politikanın bir modeli olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, bazı virtüöz devletlerin yapısal kısıtlamalara direnebileceğini kabul etmiştir. Ancak, bunu kabul ettikten sonra dış politika analizlerini bir kenara bırakmak mümkün görünmemektedir.²⁰

Birim ve yapı arasındaki sorunlu ilişki, anarşik uluslararası ilişkilerin dönüşümünü ve evrimini açıklayamaz. Alexander Wendt, anarşik yapının verili olmadığını ve tam tersine devletler tarafından belirlendiğini ileri sürer. Bu, anarşinin ortadan kaldırılamasa da dönüştürülebileceğini gösterir. Örneğin, mutlak devletten ticaret devletine dönüşüm, her iki dönemde de anarşik yapının özelliklerini taşımıştır.²¹

Neo-realizm sonunda epistemolojik bir bakış açısı açısından eleştiriye tabi tutuldu. Robert Cox'a göre realizm, tüm politik ve toplumsal ilişkiler ve kurumlarla oldukları gibi ilgilenir ve bunları değişmez ve doğal oluşumlar gibi ele alır. Bu sayede mevcut durum ve var olan ilişkiler meşruiyet kazanır.²²

Gerçekçi yaklaşım, tüm eksikliklerine rağmen, Kıbrıs sorunuyla bağlantılı olarak aktörlerin soruna yaklaşımları üzerinde belirli bir belirleyici etkiye sahiptir. Sorunun gelişiminde önemli rol oynayan 1964, 1967 ve 1974 krizleri sırasında, aktörlerin çıkarlarını maksimize etme politikaları, soğuk savaşın etkileri ve uluslararası sistemin altında yatanlar kadar etkili olmuştur. Ve bu politikaların temeli, güç dengesi, ulusal çıkar ve askeri yönlelere dayalı güvenlik gibi gerçekçi uluslar tarafından belirlenmiştir.

Örneğin, adadaki Türk halkının güvenliğinin sağlanması, Türkiye'nin soruna yaklaşımında ve Kıbrıslı Rumların veya Yunanistan'ın tüm Kıbrıs üzerinde kontrol sahibi olmasını önleme fikrinde önemli olmuştur. Fatin Rüştü Zorlu'nun 1955'teki Londra konferansındaki açıklamaları, gerçekçi yaklaşımın temel ilkelerini ve bugün bile birçok kişinin sahip olduğu yaklaşımı göstermesi bakımından önemlidir.²³ Zorlu'ya göre: "Türkiye'nin batı limanları maalesef potansiyel

20 Andrew Linklater, "Neo-realism in theory and practice," International Relations Theory Today, Cambridge: Polity Press, 2004, s. 253.

21 İbid, s.255 Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of it: the Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 46 (1992), ss.391-425 ve Dale C. Copland, "The Constructivist Challenge to Structural Realism: a Review Essay" *International Security*, 25, (2000), ss. 187-212.

22 Cox'un problem çözme teorileri için makalesine bakın, "Social forces, states, and world orders: beyond international relations theory" Robert Cox ve Timothy Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, ss. 88-90.

23 Ümit Haluk Bayülken, Cyprus Question and the United Nations, Ankara: CYREP, 2001, ss. 16-17 ve güvenlik ve stratejik öneme ilişkin diğer söylemler için görün Işıl Kazan "Cyprus and Eastern Mediterranean, seen from Turkey", *The European Union and the Cyprus Conflict: Modern Conflict, Postmodern Union* (ed.), Thomas Diez, Manchester and New York: Manchester University Press, 2002, ss. 54-69.

düşmanın etkili operasyon alanı içindedir, bu nedenle savaş halindeki Türkiye yalnızca güney limanlarından tedarik edilebilir. ...bu güneybatı limanları Kıbrıs'ın koruması altındadır... Bu adayı kontrol eden güç Batı adalarını da kontrol ediyorsa, Türkiye'yi etkili bir şekilde kuşatmış olacaktır." Adanın stratejik konumu ve Türkiye'ye yakınlığı, onu ulusal güvenliğin önemli bir parçası haline getirmektedir. Lozan Antlaşması'ndan sonra kurulan dengenin, adanın Yunanistan'a entegre edilmesi veya Yunan etkisine açık bir Kıbrıs Rum devleti kurulmasıyla Yunanlılar lehine değişeceği düşünülmüştür. Böyle bir durum Türkiye için tehdit oluştuyordu. Yine Zorlu'ya göre "Hiçbir ülke, ne kadar büyük bir dost ve müttefik olursa olsun, tüm güvenliğini başka bir ülkenin insafına bırakmamalıdır." Ege Sorunu'nun Türkiye ile Yunanistan arasında ortaya çıkmadığı böyle bir ortamda güvenliğe yönelik bu yaklaşım, devletlerin anarşik bir ortamda diğer devletlerin yardımını beklememesi ve kendilerinin korumasını sağlaması gerektiği şeklindeki öz yardım kavramını yansıtmaktadır. Zorlu'nun bu yaklaşımına rağmen Türkiye, 1974'e kadar tek taraflı bir askeri müdahaleden kaçınmıştır.

Yunanistan açısından Kıbrıs, ortak din, dil ve kültürel geleneklerle Helenizmin simgesi olarak kabul edilirken, aynı zamanda Doğu Akdeniz'e nüfuzunu uzatabileceği bir coğrafi alandı.

Avrupa ile Orta Doğu arasında bulunan Kıbrıs'taki Yunan etkisi, Yunanistan'ın jeo-stratejik önemini artıracak ve uluslararası toplum ve ABD nezdinde daha fazla itibar ve pazarlık gücüne sahip olmasını sağlayacaktır. Buna ek olarak, Türkiye'nin "yumuşak karnı" olarak tanımlanan Kıbrıs'taki Yunan askeri gücünün varlığı, Türkiye'nin Ege Denizi'nde olası bir askeri operasyonunda caydırıcı bir rol oynayacaktır. Adada günümüzün yüksek teknoloji ve uzun menzilli silahlarının konuşlandırılması, Yunanistan'a önemli bir pazarlık kartı sağlayacaktır.²⁴ Bunun dışında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Orta Asya ve Kafkas ülkelerinden Akdeniz'e gelen petrol ve doğal gaz hatlarının son noktasında bulunan Kıbrıs, Yunanistan için önemli bir ekonomik ve ticari rol oynayacaktır.²⁵

Türkiye ve Yunanistan'ın yanı sıra İngiltere ve ABD ise soruna yaklaşırken her iki ülkenin taleplerini müzakere edecek sürdürülebilir bir çözüm yerine, adada daha ciddi krizlerin çıkmasını önleyecek kısa vadeli çözümlerle yetindiler.

1878'de Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan bir anlaşmanın ardından adaya yerleşen Birleşik Krallık'ın temel amacı, ekonomik ve ticari beklentilerden ziya-

24 Yannis A. Stivachtis, "Greece and Eastern Mediterranean", *The European Union and the Cyprus Conflict: Modern Conflict, Postmodern Union* (ed.), Thomas Diez, Manchester and New York: Manchester University Press, 2002, s. 41.

25 Andreas Theophanous, "The Cyprus Problem and its Implications for Stability and Security in the Eastern Mediterranean", *Greek-Turkish Relations in the era of Globalization* (ed.), Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou, Virginia: Brassey's, 2001, s.184.

de Rusya'nın Doğu Akdeniz'e inerek Hindistan'a giden deniz yollarını tıkamasını engellemekti. 1945'te Mısır'ı kaybettikten sonra Kıbrıs daha da değerli hale gelecekti.²⁶

ABD'nin 1956 Süveyş Krizi'nden sonra bölgede baskın güç olarak Büyük Britanya yerine ortaya çıkmasıyla, bu sorun NATO'nun da dâhil olduğu bir Soğuk Savaş çatışmasına dönüşmüştür. Bu dönemde, Birleşik Krallık'ın askeri stratejisi nükleer caydırıcılığa ve daha küçük seferber edilmiş askeri kuvvetlere dayanmaya başlayacaktır. O zaman Birleşik Krallık için Kıbrıs'ın tamamındaki fırsatları değerlendirmek yerine daha sınırlı bir alanı elinde tutmak yeterli hale gelmiştir.²⁷ Bu değişiklik, 1958 Macmillan planı ve 1960 Kuruluş Antlaşması'nda yansıtılmış ve adada iki büyük Birleşik Krallık üssü kurulmuştur. Soğuk savaş ve soğuk savaş sonrası dönem boyunca, bu üsler Sovyetler Birliği ve Orta Doğu'ya karşı bir istihbarat toplama merkezi olarak kullanılmıştır.²⁸

ABD de Kıbrıs politikasını, güncel güç dengelerini ve uluslararası zorunlulukları dikkate alan gerçek politik gerçekliklere dayandırmıştır.²⁹

ABD perspektifinin temellerinden biri Batı'nın güvenlik çıkarlarının korunmasıydı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki çatışmaların etnik bağlarının olduğu Kıbrıs'a kadar uzanması ve savaşa dönüşmesinin önlenmesi gerekiyordu. İkinci olarak, Makarios ve AKEL aracılığıyla Ada'da etkisini gösteren Sovyet etkisinin engellenmesi gerekiyordu. Üçüncü olarak, Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliğin NATO içinde kontrol altına alınması ve Atlantik İttifakı'na zarar vermesinin engellenmesi gerekiyordu. Ve son olarak, NATO ve ABD tarafından kullanılan üslerin kontrolü devam ettirilmeliydi. Üslerin işlevlerini sürdürebilmeleri için adada barışa ihtiyaçları vardı çünkü elektrik, su, ulaşım olanakları gibi altyapı hizmetleri adadan karşılanıyordu.³⁰

ABD, Kıbrıs'ta yaşadığı üç krizde yukarıda belirtilen ilkelere göre hareket etmiş ve uzun vadeli bir çözüm aramaktansa çatışmaları sınırlamayı tercih etmiştir. ABD, 1964 krizinde Türkiye üzerinde baskı kurarak etkisini kullanarak Türk-Yunan çatışmasını önlemek ve Sovyetler Birliği'nin müdahalesini engellemek istemiştir. Daha sonra ortaya koyduğu ancak Makarios tarafından reddedildiği için Yunanistan'ın kabul etmediği Acheson Planı ile ABD, Türkiye ile Yunanistan arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. ABD'nin reel politik yaklaşımının en iyi örneği, şüphesiz 1974'te adada yeni dengelerin kurulmasıyla sonuçlanan bir dizi müdahaleye verdiği yanıttır. Cunta'nın adaya müdahalesine sesini yükseltmeyen veya yükseltmeyen ABD, Türkiye'nin işgali konusunda da

26 Naomi Rosenbaum, "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960", *Canadian Journal of Political Science*, 3 (1970), ss. 621-622.

27 ibid., s. 623.

28 Pauline Green, *Embracing Cyprus*, London&New York: I.B. Tauris, 2003, ss. 57-59.

29 Glen D. Camp, "Greek-Turkish Conflict over Cyprus", *Political Science Quarterly*, 95 (1980), s.44.

30 Joseph S. Joseph, *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics*, London: Macmillan, 1997, s.59.

sessiz kalmış ve yeni güç dengeleri içerisinde oluşan fiili durumu kabullenmiştir.

Güç dengesi ve çıkar odaklı gerçekçi bir yaklaşımla hareket eden aktörler, Kıbrıs sorununun çok daha kanlı olabilecek bir savaşa dönüşmesini engellemişler ancak tüm tarafları memnun edecek bir çözüme ulaşamamışlardır.

Kıbrıs Sorununun Milliyetçilik ve Etnik Boyutu

Kıbrıs'ın Yunanistan ve Türkiye'nin yanı sıra İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği'ni de yakından ilgilendiren jeostratejik değeri ve bu ülkelerin reel politik düşünceleri sorunun dış çerçevesini oluşturmaktadır. Kıbrıs sorununu anlamak için göz önünde bulundurulması gereken bir diğer etken ise adadaki her iki toplumun zamanla rakip olacak iki farklı ulusal kimlik benimsemiş olmasıdır. Kıbrıs vatandaşlığına dayalı ortak bir kimliğin geliştirilememiş olması ve Yunan ve Türk milliyetçiliklerinin güçlenmesi 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin çöküşünde temel etken olmuş ve BM gözetiminde yapılan ikili görüşmelerde en önemli anlaşmazlık konularını oluşturan egemenlik ve mülkiyet paylaşımı konularında tarafların çatışan tutumlarına da şekil vermiştir.

Ulusal toplulukların ve milliyetçiliğin kökenleri üzerine yapılan tartışmalar sırasında, bu olguları teorik bir çerçeveye oturtmada iki temel yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birinci bakış açısına göre uluslar doğal olarak var olan veya eski çağlardan beri var olan yapılardır. Bu bakış açısının en uç versiyonu olan Primordializm'e göre etnik kimlik, konuşma yeteneği, koku alma, görme duyusu veya cinsellik gibi doğal yönlerimizden biridir. İnsanlar bir aileye doğdukları gibi, bir topluluğa da doğarlar. Bugün, milliyetçiler dışında, ulusların veya etnik grupların ilkel ve doğal varlıklar olduğunu hala öne süren çok fazla insan yoktur. Ancak, modern ulusların köklerini orta çağlara ve hatta arkaik döneme götüren ve bunların evrimleşerek günümüze ulaştığını iddia eden, Anthony Smith'in Perennialist olarak adlandırdığı görüşlere daha sık rastlanmaktadır.

Primordialist yaklaşıma karşı çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Bu yaklaşıma karşı en önemli eleştiri, etnik ve ulusal bağların verili olduğunu iddia etmesidir. Etnik köken üzerine yapılan son çalışmalar, etnik kimliklerin varsayıldığı gibi istikrarlı ve değişmez olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca, ulusların ve milliyetçiliğin köklerinin modern öncesi zamanlara kadar uzandığı iddiası da gerçeklerle uyuşmamaktadır. Genel kabul gören görüş, aynı türden etnik gruplara eski zamanlarda rastlanmış olsa da, bu gruplara ulus denilemeyeceği ve ulusların ve ulus-devletlerin nispeten yeni oluşumlar olduğudur.³¹

"Ulus"un belirli bir ekonomik gelişmeden sonra modern çağlarda ortaya çıkan bir toplumsal yapılanma olduğunu ortaya koyan ilk araştırmacı Karl Deutsch olmuştur. 1953 yılında yazdığı Milliyetçilik ve Toplumsal İletişim adlı

31 Primordialist yaklaşımın temel tezleri ve bu yaklaşıma yöneltilen eleştiriler için bkz. Umut Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, New York: Palgrave, 2000, ss. 64-84.

eserinde Deutsch, ulusal kimlikteki kristalleşmenin ancak piyasa ekonomisi, endüstriyel alanlar, kentleşme, okuryazarlık oranı ve toplumsal iletişimdeki gelişmelerle ölçülebileceğini ileri sürmüştür. Bu faktörlerin yalnızca modern toplumlarda bulunduğu açıktır.³²

Modernleşme ile milliyetçilik arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde teorileştirme girişimi Ernest Gellner tarafından üstlenilmiştir.³³ Gellner'e göre milliyetçiliğin gelişimi, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sırasındaki kültürel dönüşümde aranmalıdır. Tipik bir tarım toplumunda, azınlık oluşturan yönetici sınıf, yönetilen sınıftan, yani köylülerden kesin bir şekilde ayrılmıştı. Yönetici sınıfın ideolojisi, sınıfların eşitsizliğini ve yönetici sınıfın diğerlerinden farklılığını vurguluyordu. Tarım toplumunda, kültürel bütünleşmeden ziyade kültürel farklılaşmaya doğru bir baskı vardı. Bu toplumsal yapılanmanın en belirgin özelliği, siyasi sınırların kültürel sınırlarla örtüşmemesi ve bunun milliyetçiliğin gelişmesini engellemesidir.³⁴

Sınıflar arası veya bir statüden diğerine geçiş imkânının olmadığı, sıkı bir hiyerarşi içinde olan tarım toplumunun aksine, sanayi toplumlarında sınıflar arası geçişler daha sıktır ve eşitlikçi bir yapı vardır. Sanayi toplumlarını tarım toplumlarından ayıran bir diğer unsur ise uzmanlaşma ve işbölümü ile ilgilidir. Tarım toplumlarında da yaygın bir işbölümü vardır, ancak küçük bir gruptan oluşan uzmanlar kendi kendilerine yeterli değildir ve farklı uzman grupları burada birbirlerine bağımlıdır. Sanayici bir toplumda ise birçok uzmanlık alanı olmasına rağmen uzmanlar arasındaki mesafe o kadar büyük değildir ve uzmanlaşmanın sırları tüm uzmanlar tarafından anlaşılabilir niteliktedir.³⁵

Eğitim, işgücünün uzmanlaşmasına ve faaliyetine dayanan endüstriyel toplumda büyük bir önem kazanmıştır. Bireylerin istihdam edilebilirliği, onuru, güvenliği ve öz saygısı, tipik olarak ve artık erkeklerin çoğunluğu için eğitimlerine bağlıdır ve eğitim gördükleri kültürün sınırları, aynı zamanda ahlaki ve mesleki olarak nefes alabilecekleri dünyanın sınırlarıdır. Eğitimin endüstriyel toplumda böylesine merkezi bir konumda olması, ortak bir eğitim sistemini gerektirmiştir ve bu, yalnızca devletlerin üstesinden gelebileceği bir şeydir. Bu noktada, kültür-devlet evliliği gerçekleştirilecek ve milliyetçiliğe geçişin kapısı açılacaktır.³⁶

Gellner'e yönelik eleştiriler arasında milliyetçilik, eğitim ve endüstrileşme arasındaki ilişkileri tanımlarken sonuçlardan hareket ederek nedeni açıklamaya çalışan işlevsel bir yaklaşım benimsediği; endüstrileşme ve milliyetçilik iliş-

32 Karl W. Deutsch, *Nationalism and social communication: an inquiry into the foundations of nationality*, New York, Wiley: 1953 Ozan Erözden, *Ulus Devlet*, Ankara: Dost Kitabevi, 1997, s.68.

33 Ernest Gellner, "Modernism and Nationalism", *Nationalism*, John Hutchinson and Anthony D. Smith (eds.), Oxford: Oxford University Press, 1994, ss. 55-61.

34 Tarım toplumunun temel özellikleri ve bu toplumsal yapı içinde milliyetçiliğin gelişmesini zorlaştıran faktörler için bkz. Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell Publishers, 1992, ss. 8-18.

35 ibid. ss.26-27.

36 ibid. s.36.

kisinin her zaman örtüşmediği; örneğin ABD ve İngiltere’de endüstrileşmenin milliyetçiliğe gerek kalmadan başlayıp geliştiği, Osmanlı İmparatorluğu ve Balkanlar’da ise sanayileşme olmadan milliyetçiliğin ortaya çıktığı; milliyetçiliğin teoride belirtildiği gibi gelişmiş toplumlarda, İngiltere, İspanya, Belçika ve Quebec’te yaşanan sorunlar göz önüne alındığında önemini yitirmediği; tarım toplumu, modern toplum, endüstrileşme gibi kavramların son derece genelleyici bir biçimde kullanıldığı; bu olguların dünyanın farklı yerlerinde farklı biçimlerde yaşandığı ve bu nedenle genel bir milliyetçilik teorisinin açıklayıcı olamayacağı yönünde görüşler yer almaktadır.³⁷

Gellner’a, aslında milliyetçiliğin icadını, keşfini ve hayalini öne süren Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson gibi düşünürlere yöneltilen bir diğer önemli eleştiri de şudur: Bu düşünürlerin tezleri milliyetçiliğe olan inançlarını ve insanların uluslarıyla bu kadar güçlü bir şekilde özdeşleşmelerini açıklayamaz. Başka bir deyişle, yakın zamanda icat edilen veya yaratılan bir kültür nasıl bu kadar kolay bir şekilde geniş insan kitlelerini bu kadar kolay harekete geçirebilir?

Anthony Smith, milliyetçiliğin gücünün etnik geçmişlerinde saklı olduğunu ileri sürmüştür. Fransızca *ethnie* sözcüğünü kullanan Smith’e göre, etnik grubu oluşturmada altı temel özellik belirleyicidir: adlandırılmış bir insan nüfusu, ortak atalara dair bir mitos, paylaşılan anılar, kültürel unsurlar, tarihi bir bölge veya vatan ve bir dayanışma ölçüsü. Burada ortak atalardan bahsedilmediği, ancak mitin söz konusu olduğu ve kültür dışındaki tüm faktörlerin öznel olduğu belirtilmelidir.³⁸

Smith, ulusların farklı etnik çekirdekler etrafında nasıl inşa edildiğini açıklamak için iki ana etnik grup arasında ayrım yapar. Bunlar yatay ve dikey etnik topluluklardır. Yatay etnik topluluklar aristokratlardan ve yüksek rütbeli din adamlarından oluşuyordu. Zaman zaman bürokratlar, askeri subaylar ve zengin tüccarlar da bu gruplara dâhil ediliyordu. Bu grubun yatay olarak adlandırılmasının nedeni, sosyal olarak üst sınıfla sınırlı olması ve komşu etnik grupların üst seviyeleriyle yakın bağlar kurmak için coğrafi olarak yayılma eğiliminde olmasıydı. Bu grup sosyal derinlikten yoksundu ve ortak etnik bağ çoğunlukla üst sosyal seviye ve yönetici sınıfıyla sınırlıydı.

Ancak dikey etnik topluluklar, diğer sosyal seviyelere ve sınıflara yayılma eğilimi gösteren insan gruplarıydı. Ortak bir miras ve gelenek etrafında farklı sınıfları bir araya getiren belirgin bir tarihi kültürleri vardı. Bu gruplarda hissedilen etnik bağlılık yoğundu ve etniğe kabul daha zordu, başka bir deyişle, ayrıcalık vardı.³⁹

37 Gellner’e yönelik eleştiriler için bkz. Umut Özkırımlı, *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, New York: Palgrave, 2000, ss. 137-143.

38 Anthony D. Smith, “The Ethnic Sources of Nationalism”, *Ethnic Conflict and International Security* (ed. Michael E. Brown), New Jersey: Princeton University Press, 1993, ss. 28-31.

39 Anthony D. Smith, *National Identity*, London: Penguin, 1991, ss. 51-52.

Aristokrat etnik toplumların varlığının devamı, nüfusun diğer sosyal sınıflarını kendi yörüngelerine ekleyip ekleyemeyeceklerine bağlıydı. Ancak, bunu başarmak her zaman mümkün olmuştur. Bunun başarılı örnekleri İngiltere, Fransa ve İspanya gibi Batı Avrupa devletleridir. Askeri, mali, idari ve yasal araçlarıyla bürokratik devlet mekanizmaları, egemen yanal etniklerin yaygın etnik kültüre orta sınıflar ve uzak topraklar eklemesine izin vermiştir. 19. ve 20. yüzyıllardaki ulusal oluşumlar çoğunlukla İngiltere, Fransa ve İspanya gibi örneklerden etkilenebilir. Açıkça büyük güçler haline gelecek olan bu devletler taklit edilecek bir model olarak görülmüş ve başarılarının ulusal formatlarından kaynaklandığı düşünülmüştür.⁴⁰

Ancak dikey etniklerin millileştirme sürecinde bürokratik devlet mekanizmalarının etkisi önemsizdi. Bu topluluklarda din faktörü millileştirme sürecinde belirleyici olmuştur. Ancak din temelinde millileştirme süreci bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Arap ulusu örneğinde olduğu gibi, din diğer etnik gruplar tarafından da paylaşıldığı için yeterince ayırt edici bir özellik oluşturamamıştır. Ayrıca din faktörü ulusal ve sivil bir kitle kültürüne dönüşümü zorlaştırıyordu. Şimdi bu noktada laik aydınlar önemli bir rol oynamış ve pasif topluluğu harekete geçirmiş ve onu yeniden keşfedilen yeni bir yerel tarihi kültür etrafında bir ulus oluşturacak şekilde harekete geçirmiştir.⁴¹

Osmanlı yönetimi altındaki Kıbrıs'ta herhangi bir milliyetçi faaliyete rastlamıyoruz.⁴² Bu dönemde, özellikle Rum ve Türklerin köylerde karma bir biçimde birlikte yaşadıkları dönemde, insanlar kendilerini ulusal kimlikleriyle değil, memleketleriyle özdeşleştiriyorlardı. Ortalama bir Hristiyan veya Müslüman köylü, kendi uyruğuna sahip ancak daha yüksek bir sosyo-ekonomik sınıftan gelen bireylerle karşılaştırıldığında, ilki arasındaki benzerlik daha yakındı. Modernleşme süreci bu ilişkileri değiştirdi. Örneğin, karma nüfuslu köyler kentleşmeyle ortadan kalktı ve şehirlere taşınan insanlar çoğunlukla kendi etnik gruplarının üyeleriyle bir arada kalmaya başladı. Modernleşmeyle birlikte, sınıf temelli ilişkiler yerine ulusal temelli ilişkiler güçlendi.⁴³

Araştırmacıların üzerinde anlaştığı bir konu, koloni hükümetinin Ada'daki Kıbrıs kimliğini güçlendirmek yerine iki farklı etnik milliyetçiliğin gelişimine katkıda bulunduğudur. Etnik aidiyet ve ayrıcalık, modernleşme, laiklik ve siyasi liberalizmle birlikte artmıştır. Ada sakinleri, İngiliz hükümeti tarafından Kıbrıslı olarak değil, Yunan veya Türk olarak muamele görmüştür.

Anakarada başlatılan ve daha sonra gelişen Türk-Yunan rekabeti ve milliyetçilik hareketi Kıbrıs'ta da etkisini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda

⁴⁰ ibid. s.59-60.

⁴¹ ibid. s.61-62.

⁴² Adamantia Pollis, "Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus", *Comparative Politics*, 5/4 (1973).

⁴³ Nadav Morag, "Cyprus and the Clash of Greek and Turkish Nationalisms", *Nationalism and Ethnic Politics*, 10/4 (2004), ss. 599-600.

milliyetçilikten etkilenen ilk halklardan biri Yunanlılardı. 1821’de Osmanlı yönetimine karşı ayaklanan Yunanlılar başarılı olacak ve Yunanistan 1829’da bağımsızlığını kazanacaktı. Etnik köken temelinde şekillenen Yunan milliyetçiliği, kendi ırkının üyelerini ve yeni devletin sınırlarının ötesindeki toprakları kapsayacak şekilde genişlemeye başlamış ve daha büyük bir ulus inşa etmeye yönelik ideolojik zemin olmuştur. Bu yayılma politikasının sonucu olarak ortaya çıkan 1854 Kırım Savaşı, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, 1912 Balkan Savaşları ve 1919 Doğu Anadolu’da İzmir’in işgali ya doğrudan Yunanistan tarafından kışkırtılmış ya da Osmanlı’nın üçüncü bir ülkeyle savaş halinde olmasından yararlanan Yunanistan’ın müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Yunanistan’ın Osmanlı’dan bağımsızlığını kazanması ve Osmanlı-Türk muhalefeti altındaki topraklara doğru yeniden genişlemesidir. Yunanistan’daki durum Türk milliyetçiliğini güçlendirecektir. Sonuç olarak Doğu Akdeniz’deki jeopolitik rekabet kimlik ve ideoloji boyutlarında da devam edecektir. Bu durum Kıbrıs’ta etnik aidiyetten bağımsız bir Kıbrıslı kimliğinin oluşmasını engellemiştir.⁴⁴

Türkiye’de Kıbrıs’a İlişkin Söylemin Evrimi

Çatışmanın başlangıcından bugüne kadar Türkiye’nin yönetici elitinin siyasi bağlamı, uluslararası sahnedeki gelişmelerle ilgili olarak alınan dış politika kararlarını anlamak için önemlidir. Bunu anlamak, sonunda Ankara’nın Kıbrıs’taki gelişmelerle ilgili dış politika kararlarına ve Türk Dış Politikasındaki bu gelişmelerin nihayetinde sorunun güvenlikleştirilmesine nasıl yol açtığına ışık tutacaktır. Bu bölümde, Türkiye’nin hem iç hem de uluslararası alanlardaki genel siyasi gelişmeleri önce beş zaman diliminde ele alınmaktadır; bunlar 1960-1983, 1983-2002, 2002-2011 ve 2011-2020. Bu dört bölümün hepsinde söylem analizine ayrılmış alt bölümler tanıtılmaktadır, çünkü bunlar Kıbrıs ile ilgili Türk Dış Politikasının güvenlikleştirme ve güvenlikten çıkarma süreçlerini göstermek için çalışmaktadır.

Bu alt bölümlerde çeşitli kaynaklar kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın resmi web sitesi, resmi bakanlık açıklamalarından oluşan geniş bir arşiv sunmaktadır. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı’nın resmi web sitesi, hem doğrudan Türkiye Cumhurbaşkanı’ndan gelen resmi açıklamaları hem de Cumhurbaşkanı’na ulusal güvenlik, askeri ve dış politika konularında tavsiyelerde bulunan Türkiye’nin resmi hükümet organı olan Milli Güvenlik Kurulu’nun ilgili toplantılarının resmi açıklamalarını sunmaktadır. Bu web sitelerinin sunduğu arşivler, bu alt bölümlerde kullanılan birincil kaynaklardır. Kullanılan ikincil kaynaklar haber ajanslarının makaleleridir. Yazar, bu kaynaklardan alınan ve Türkçe olarak bulunmayan bazı açıklamaları çevirmiştir ve kaynakta “resmi olmayan çeviri” olarak işaretlenen İngilizce olarak bulunan bazı açıklamalar değiştirilmeden bırakılmıştır.

⁴⁴ Niyazi Kızılyürek, *Milliyetçilik Kışkırtıcılığı Kıbrıs*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

1960-1983 Dönemi

Kıbrıs'a İlişkin Söylem

Özellikle Kıbrıs, jeostratejik konumu nedeniyle, her zaman görüldüğünden daha fazla öneme sahip olmaya meyillidir; özellikle de çevredeki devletlerin ulusal güvenlik sorunları söz konusu olduğunda. Çatışma geçmişine sahip olması gerçeğiyle birleştiğinde, kilit Türk Dış Politikası aktörlerinin anlatısı değişti ve son on yıllarda bir güvenlikleştirme ve güvenlikten çıkarma döngüsündeydi.

Kıbrıs'ın Türk Dış Politikası'ndaki konumunun değişimi ve ana gündemine nasıl geldiği önceki alt bölümde ele alınmıştır ve bu değişimin 1950'lerin ortalarında açıkça gözlemlenebileceği söylenebilir. "Ulusal dava" gibi ifadeler, Kıbrıs'ı belirtmek için kilit Türk siyasi aktörleri tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca, Kıbrıs bağımsız bir devlet olmadan önce, dönemin Türk Başbakanı Adnan Menderes'in 1955'te "Kıbrıs Türk'tür"⁴⁵ dediği bilinmektedir; bu, Kıbrıs'ın Türklere ait olduğunu ima etmektedir. Ayrıca, dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'a ilişkin ideal düzenini "federasyon ötesi bir işbirliği"⁴⁶ olarak tanımlamıştır.

Sömürgeciliğin sona ermesinin ardından Kıbrıs'ın bağımsızlığını kazanması ve hemen ardından çıkan toplumlararası şiddetin ardından, kilit Türk aktörler, Ada'nın kurucu antlaşmalarıyla Türkiye'ye garantör devlet olarak tanınan hakları kullandılar ve Kıbrıslı Türklerin güvenliği için askeri müdahaleyi de düşündüler. Nitekim İnönü, 2 Haziran 1964'te Kıbrıs'a askeri müdahale planlandığını belirtti.⁴⁷ Tam kapsamlı bir askeri müdahale 1974 yılına kadar gerçekleşmemiş olmasına rağmen, ABD Başkanı Lyndon B. Johnson, İsmet İnönü'ye bir mektup gönderdi. Birçok kişi bu mektubu sert bir üslupla, Türkiye'yi Kıbrıs'a asker göndermemesi konusunda uyardığı ve eğer Türkiye bunu yaparsa ve SSCB tarafından bir saldırıyla karşı karşıya kalırsa, NATO'nun Türkiye'yi desteklemek için orada olmayacağı şeklinde yorumladı. Johnson mektubunda böyle bir askeri müdahalenin iki NATO müttefiki arasında bir çatışma anlamına geleceğini, Türkiye'nin savunma aracı olarak sadece ABD'nin sağladığı silahları kullanabileceğini eklemiştir.⁴⁸ İnönü'nün Johnson Mektubu'na cevabı ise Türkiye'nin uluslararası hukuka göre garantör devlet olarak sahip olduğu hakları kullanmak istediğini, istenenin bölünme olmadığını göstermektedir. İnönü mektubunda Başkan Johnson'a Garanti Anlaşması'nın 4. maddesini hatırlatmış, Türkiye'nin uluslararası hukuka aykırı hareket etmeyeceğini belirtmiş ve şunları söylemiştir:

45 "Kıbrıs Türktür", Milliyet, 25.08.1955.

46 Fırat, M. M, *1960-71 arası Türk dış politikası ve Kıbrıs sorunu*. Cebeci, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997, ss.64-65.

47 Ata Atun, 1964 Johnson Mektubu'nun Perde Arkası. (2018). Adresinden alındı, https://tasam.org/tr-TR/Ice-rik/50196/1964_johnson_mektubunun_perde_arkasi, (erişim 29.09.2024).

48 Ahmet Gülen, "İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 50/389 (2012), s.410.

“Mesajınızda Türkiye’nin Ada’ya müdahale niyetinin taksim amacına dayandığı yönündeki ifadeler, büyük bir şaşkınlık ve derin bir üzüntüyle karşılandı.”⁴⁹

İnönü, Rauf Denktaş’ın, kan dökülmesini durdurmak için Rum tarafıyla ortak bildiri yayımlanmasına karşı çıkması üzerine de, «İnsanlar ölüyor, siz hala sözle uğraşıyorsunuz, önemli olan saldırıları durduracak güçlerin derhal Kıbrıs’a ulaşmasıdır.» demişti.⁵⁰

Sonraki yıllarda her iki tarafça da birkaç müzakere girişimi daha gerçekleştirildi; en bilinenlerinden biri ABD tarafından kolaylaştırılan Acheson Planı’ydı. ABD temsilcisi Dean Acheson bir çözüm için iki plan ortaya koymaya çalıştı. Planlar Kıbrıs’ın Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs arasında bölünmesiyle ilgiliydi ancak başarısız oldular.⁵¹

Yunanistan’da askeri bir rejimin iktidarı ele geçirmesi ve Ada’da Enosis iddialarının yeniden canlanmasıyla yaşanan 1967 Krizi, Türkiye’nin Kıbrıs Kurucu Antlaşmaları’ndan kaynaklanan istikrara ve Kıbrıslı Türklerin haklarına verdiği önemi bir kez daha ön plana çıkarmasına neden oldu. Bununla ilgili olarak Başbakan Süleyman Demirel şunları söyledi:

“Kıbrıs sorunu bugüne kadar çözülememiştir çünkü Yunanistan Ada’nın ilhakından başka bir seçeneği düşünmemiştir. Türkiye Ada’nın ilhakına asla rıza göstermeyecektir.”⁵²

Benzer şekilde, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Zeki Kuneralp, 1967 Krizi ve Türk-Yunan liderleri arasında yapılan görüşmeler hakkında, “Türkiye, tüm tarafların hak ve çıkarlarını koruyacak bir çözümde yanadır” demiştir.⁵³ 9-10 Eylül 1967 tarihlerinde Türk ve Yunan Başbakanları arasında yapılan görüşmeler, Türkiye’nin Kıbrıs’ta Türk üssü karşılığında Enosis önerisini kabul etmemesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.⁵⁴

Son olarak, 1974’te Türkiye askerlerini Kıbrıs’a göndermeye karar verdi. İlk müdahale ve ikincisi, bu faaliyetlerle ilgili olarak benzer bir anlatı kullandı. Anlatı, müdahalelerin Ada’ya barış getirmeyi amaçladığını ve sadece Kıbrıs Türk tarafına değil, aynı zamanda barışı getirmeyi amaçladığını vurguladı. Ecevit, 21 Temmuz 1974’te şöyle dedi: “Türk uçakları bomba atmıyor, iyi niyet mesajları atıyor.”⁵⁵ Benzer şekilde, askeri müdahalelerle ilgili olarak şunları söyledi:

49 Fahir Armanoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s.273.

50 Nur Batur, *Yeniden yaşasaydım: Rauf Denktaş*. Şişli, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2007, s.238.

51 HW Brands Jr, “America enters the Cyprus tangle”, 1964. *Middle Eastern Studies*, 23/3 (1987), 348-362. doi:10.1080/00263208708700711, s.356.

52 Kolektif, *Kıbrıs’ın dünü-bugünü-yarını*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s. 29.

53 Şevki Kırpalp, “1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye ile Yunanistan’ın Kıbrıs Politikaları”, *Journal of History Culture and Art Research*, 7/2 (2018), ss. 444-460.

54 Bülent Şener, “1967 Kıbrıs Krizi’nde Siyasi, Askeri ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye’nin Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16/31 (2020), ss.281-282.

55 Ecevit: “Türk Uçakları Bomba Değil İyi Niyet Mesajları Atıyor”, *Hürriyet*, 21.07.1974.

“Biz aslında Ada’ya savaş için değil, barış için gidiyoruz ve sadece Türklere değil, aynı zamanda Yunanlılara da barış getirmek için gidiyoruz.”⁵⁶

Ecevit, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde de müdahaleyi şu şekilde aktardı:

“Türk Silahlı Kuvvetleri’nin; Kıbrıs’a barış, huzur ve özgürlük getirmek, adadaki Türklerin bağımsızlığına ve anayasal düzenine yönelik saldırıyı karşılamak, aziz soydaşlarımızın hak ve güvenliğini sağlamak amacıyla giriştiği harekât bu sabah erken saatlerde başlamıştır.”⁵⁷

Benzer şekilde, Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Orgeneral Semih Sancar da mesajında şunları söyledi:

“Büyük Türk Silahlı Kuvvetleri ve Türk Milleti! Mesajımın yayımlandığı şu anda, kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri; milletimizin emrinde, yüce huzurdan aldığı güçle ve antlaşmalarla verilen haklara dayanarak, Kıbrıs’ta ve bölgede barışı sağlamak ve yavru vatandaki kardeşlerimizin güvenliğini sağlamak amacıyla ortak bir harekât yürütmektedir.”⁵⁸

Ayrıca, 1974 Kıbrıs müdahalesi sırasında Kıbrıs-Yunanistan Dairesi Başkanı olarak görev yapan eski Büyükelçi Ecmel Barutçu, Türkiye’nin 1974 müdahalesini kitabında şu şekilde tasvir etmiştir:

“Türkiye büyük bir fırsatla karşı karşıyaydı. Makarios’a karşı darbe, uluslararası toplumun Makarios’a olan sempatisinin Türkiye’ye yönlendirilmesini sağlayacaktı. Kıbrıs anlaşmazlığı sırasında Türkiye için daha önce hiç bu kadar uygun zamanlar olmamıştı. Bu fırsat kaçırılırsa, tarih bunu kaçırانları asla affetmeyecektir. Kıbrıs’ta olanlar Gizli Enosis’tir. Türkiye hızla müdahale etmelidir.”⁵⁹

Yukarıdaki konuşmalar, konuşma eylemleri yoluyla güvenlikleştirme adımlarının nasıl gerçekleştiğini göstermek açısından önemlidir; Ada’daki Kıbrıslı Türkler için varoluşsal bir tehditten bahsedildiği için. Yukarıdaki konuşmalar ayrıca, askeri bir operasyon başlatarak bir acil durum önleminin nasıl uygulandığını gösterdikleri için de kayda değerdir. Başka bir deyişle, Kıbrıslı Türklerin “bağımsızlığına ve anayasal düzenine saldırı” biçimindeki bir varoluşsal tehdidin nasıl vurgulandığını ve varoluşsal bir tehdit belirtilmemiş olsaydı alınamayacak bir acil durum önleminin nasıl etkili bir şekilde alındığını göstermektedir.

Bu dönemin söylemlerini incelerken barış vurgusu da büyük önem taşımaktadır; zira bu vurgunun Kıbrıs Türkleri tarafından da aynı ölçüde içselleştirildiği düşünülebilir; öyle ki, Türkiye’nin Ada’ya asker göndermeye başladığı 20 Temmuz günü KKTC’de Barış ve Özgürlük Bayramı olarak kutlanmaktadır.

⁵⁶ Arslan, M, Kıbrıs Barış Harekâtı’nın 46’ncı yıl dönümü. Adresinden alındı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kibris-baris-harekatinin-46nci-yil-donumu/1916076>, (erişim 29.09.2024).

⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum). Adresinden alındı, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d13/c013/gcz13013003.pdf>, s.19, (erişim 29.09.2024).

⁵⁸ Mustafa Tarakçı, *Kıbrıs barış harekâtı*. İstanbul: Hiperlink, 2010, s.90.

⁵⁹ Ecmel Barutçu, *Hariciye koridoru: Hatıralar. Sıhhiye*, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1999, s.48.

Ancak, sonraki on yılın başlangıcı Türkiye'nin Kıbrıs'a karşı tutumunda bir değişim gösterdi. Türkiye'deki darbe 1960'ta yapılan darbe gibi değildi, hiyerarşisi ve yapısı farklıydı; Türkiye'de yeni bir anayasa yazılmasına ve Milli Güvenlik Kurulu'nun da yeniden yapılandırılmasına yol açtı. Bu dönem, Özal'ın neo-liberal ekonomik politikalarını takiben Türkiye'de ordunun öne çıkmasıyla işaretlendi. Bu, askeri taraf Kıbrıs sorunu konusunda oldukça muhafazakârken, Turgut Özal'ın Kıbrıs'ı Türkiye'nin ekonomik kalkınması için bir engel olarak gördüğü anlamına geliyor. Özal'ın o dönemde Kıbrıs'a karşı tutumu, "yabancı sermayenin Türk pazarlarına ulaşmasının önünde bir engel olduğu için onu 'ulusal bir dava' olarak tutmanın iyi bir fikir olmadığı" fikri etrafında dönüyordu.⁶⁰

Öte yandan, Türk Dış Politikasının başat aktörü haline gelen Milli Güvenlik Kurulu da Türkiye'nin temel dış politika sorunlarına ilişkin bazı basın açıklamaları yapmıştır. Milli Güvenlik Kurulu'nun bu dönemde kullanmayı seçtiği dilin özelliği, özellikle dış tehditler olmak üzere belirli tehditlerin güvenlikleştirilmesine olanak veren sözcükleri kullanmayı seçmiş olmasıdır. Kurul başlangıçta «milli savunma» ve devletin bir bütün olarak savunulması üzerinde dururken; 1980'lerde «milli güvenlik» ifadesini basın açıklamalarında daha çok kullanmaya başlamıştır. Söz konusu dış tehditler ağırlıklı olarak Yunanistan, Kıbrıs, Bulgaristan ve NATO ile ilgili konularla ilgiliydi. Kullanılan söylem olağanüstü hal ve sıkıyönetim etrafında dönüyordu. Ancak yıllar geçtikçe Kurul tarafından yapılan açıklamalar aynı anda çeşitlendi. Hala «milli güvenlik» vurgusu yapıyorlardı; ancak bu kez dış politika konularında karar alma süreçlerinde aktif bir taraf olma amacını daha çok taşıyorlardı ve iç tehditlere nispeten daha az odaklanıyorlardı.⁶¹

Milli Güvenlik Konseyi ile ilgili bu değişim Kıbrıs örneğinde açıkça görülmektedir. 1980'lerde Özal Kıbrıs konusunda bazı tavizler vermek istemiştir; ancak Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı ihtiyatlı davranmış ve sadece beklemiş, Milli Güvenlik Konseyi aracılığıyla görüşmeleri izlemiş ve herhangi bir taviz verilip verilmediğini kontrol etmiştir.⁶² Ancak 1990'larda yukarıda açıklandığı gibi Türk ordusunun karar alma süreçlerine katılımında bir değişim olmuş ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye'nin Kıbrıs'taki stratejik varlığına; Kıbrıslı Türklerin güvenliği ve hakları veya geçim kaynaklarından daha fazla önem vermeye başlamasını sağlamıştır. Bu yıllarda bir başka güvenlikleştirme dalgası daha yaşanmıştır. Nitekim eski Türk askeri rejimi Cumhurbaşkanı Kenan Evren, "Türkiye, diplomatik yollarla bu toprakları geri vereceğini düşünerek başlangıçta planladığından daha fazla toprak ele geçirmiştir" derken, Ecevit onun bu sözlerini eleştirmiştir. Ecevit, Kıbrıslı Türklerin Ada üzerindeki tarihi haklarına dikkat çekerek, ihtiyaçtan fazla toprak ele geçirmenin Kıbrıs'taki barı-

60 Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*. İstanbul: Sabah Kitapları, 1996, s.131.

61 Bulut Gürpınar, "Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika", *Uluslararası İlişkiler*, 10/39 (2013), ss.96-98.

62 Nasuh Uslu, *Turkish Foreign Policy in the post-cold war period*. New York: Nova Science, 2004, s.414.

şı tehlikeye atacağını belirtti.⁶³ Bu örnek, 1970'lerde barışa ve Kıbrıslı Türklerin haklarına verilen önemi ve sonraki yıllarda Kıbrıs anlatılarında yaşanan değişimi bir kez daha ortaya koymaktadır.

1983-2002 Dönemi

Kıbrıs'a İlişkin Söylem

Türkiye'de 1990'lar PKK ve ASALA terör örgütlerinin saldırılarının artmasıyla damgasını vurdu. Ayrıca, 1999'da PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan'ın Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliği'nde yakalanması, on yılın başında başlayan Yunanistan ve Türkiye arasındaki gerginliğin zirve noktasını gösteriyordu. Ayrıca, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, uluslararası toplumun gündeminin Kıbrıs'taki dondurulmuş çatışmadan farklı konularla meşgul olması anlamına geliyordu.

Konunun güvenlikleştirilmesi, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Kasım 1993'te "Ortak Savunma Doktrini" imzalamasıyla hız kazandı ve bu da 1997-1998 yıllarında Kıbrıs'ın güney tarafına iki Rus yapımı hava savunma S-300 füzesinin yerleştirilmesi önerisine yol açtı.⁶⁴ Bu belki de güvenlikleştirmenin zirvesini işaret ediyor, dolayısıyla Türk kilit Dış Politika aktörlerinin kullandığı söylemler güçlü güvenlikleştirme belirtileri gösteriyor. Bu güvenlikleştirme konuşmasının bir örneği, eski Başbakan Mesut Yılmaz'ın S-300 füzeleriyle ilgili konuşmasıdır, çünkü S-300 füzelerinin menzili 250 km'dir, yani konuşlandırılmaları yalnızca iki toplum arasındaki Ada'daki askeri güç dengesini değiştirmekle kalmayacak, aynı zamanda Türkiye için bir güvenlik tehdidi oluşturma riski de taşıyacaktır:

Bu tür konuşmalar bu dönemde Kıbrıs konusunda çok belirgindir; oyun teorisine göre bir "pozitif toplamı oyun" mantığı vardır. Bu, rasyonel bir aktörün çıkarlarını maksimize etmeye çalışacağı ve buna göre diğer tarafın pahasına hareket edeceği anlamına gelen sıfır toplamı oyundan farklı olduğu anlamına gelir; ancak rasyonel aktör, kendi çıkarlarını ve aynı zamanda diğer tarafın çıkarlarını da maksimize etmesini sağlayacak şekilde hareket edebilir. Bu, eski "çözüm olmaması/çıkmanın çözüm olması" yaklaşımının etkisini kaybettiği ve bir bakıma "barışçıl çıkmaz" ile yer değiştirdiği anlamına gelir; Uluslararası İlişkiler Profesörü Süha Bölükbaşı'nın aynı adlı kitabında ortaya attığı bir terimdir. Kitabında, Kıbrıs'ın yakın tarihinde üç kriz veya "bunalım" ile karşı karşıya kaldığını ve bunların 1964, 1967 ve 1974 olduğunu açıklıyor. Daha sonra bu üç krizin her biri için benimsenen Türk Dış Politikasını analiz ediyor ve karşılaş-

63 Ecevit: Kıbrıs'ın tamamını alabilirdik. (2002, 21 Kasım). Adresinden alındı, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/ecevit-kibris-in-tamamini-alabilirdik-5197440>, (erişim 29.09.2024).

64 Osman Metin Öztürk, "Kıbrıs'ın Türkiye Bakımından Stratejik Önemi ve Füze Krizi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/1 1999, ss. 138-152. Adresinden alındı, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuiibfd/issue/28360/301552>, s.141, (erişim 29.09.2024).

tırıyor. “Güç her zaman etki değildir” diyor; ona göre, 1964 krizi ve ABD ile Türkiye politikalarının ayrışması Türkiye’yi uluslararası arenada yalnız bırakmış. Ancak, 1974 krizinde Türkiye’nin daha belirleyici davrandığını, çünkü askeriyenin böyle bir müdahale için kapasite olarak daha iyi donanımlı olduğunu ve ABD tarafındaki Watergate Skandalı’nın da Türkiye’nin askeri müdahalesini destekleyen bir etkiye sahip olduğunu ekliyor. Yazar ayrıca bazı çatışmalarda, çıkmazın barışçıl bir şekilde bırakılmasının ve her iki taraf arasında politik olmayan alanlarda (teknik, sosyal, ekonomik gibi) işbirliğinin sağlanmasının daha iyi sonuçlar verebileceğini ve bu yöntemin çıkmazın kesin bir çıkmaza tırmanmasını engelleyebileceğini söylüyor. Ayrıca BM’nin Kıbrıs’ta izlediğinin tam da bu yöntem olduğunu ve Kıbrıs’ta bir çözüm bulmanın doğru yaklaşımının “barışçıl çıkmaz”ın kendisi olması gerektiğini savunuyor.⁶⁵

2002-2009 Dönemi

Kıbrıs’a İlişkin Söylem

Türk Dış Politikası anlatısı ve Annan Planı ile ilgili Türk siyasi atmosferi bir önceki bölümde arka plan bilgisi olarak ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Recep Tayyip Erdoğan ve Türk Dışişleri Bakanlığı gibi Türk Dış Politikası’nın kilit aktörleri Rauf Denktaş’tan farklı görüşlere sahipti. Referandumdan önce ikisi de sahada aktif olduğundan, konu ve Annan Planı konusunda neredeyse farklı kamplardaydılar. Erdoğan özellikle KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş’tan İsviçre’de Kıbrıs sorunu hakkında dördü görüşmelere katılmasını istemesi anlamında aktıftı, Denktaş ise bir hafta önce görüşmelere katılmayacağını açıklamıştı. Denktaş yerine Başbakan Mehmet Ali Talat KKTC tarafından görüşmelere katılacak ve Yunanistan Başbakanı Karamanlis ile Erdoğan görüşmelerde hazır bulunacaktı.²³⁰ Erdoğan, Anadolu Ajansı muhabirine verdiği yanıtta, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin konu hakkında farklı görüşlere sahip olduğunu şu sözlerle kabul etti:

“Yöntem konusunda farklı ifadeler ve görüşler olabilir. Herkes benzer görüşleri düşünemez. Genel olarak bir sonuca varılır. Herkes anayasal çerçevede ve misyonuna göre hareket eder.”

Benzer şekilde Erdoğan, Referandum’dan sadece on üç gün önce Japonya’ya seyahat eden bir uçakta Kıbrıs sorunuyla ilgili medyadan gelen sorulara yanıt verdi ve KKTC Cumhurbaşkanı’nın Türkiye’ye gelip “uçta gruplarla” görüşmeler yapmasının kendisini üzdüğünü söyledi. Erdoğan ayrıca muhalefet partisinin Annan Planı’nı ne kadar uzun (yaklaşık 9 bin sayfa) olduğu ve iyi ve açık bir şekilde açıklanmadığı yönündeki eleştirilerine ilişkin bir soruya; o 9 bin sayfanın nasıl yazıldığını ayrıntılı bir şekilde anlatarak ve iki kurucu devletli Birleşik

⁶⁵ Süha Bölükbaşı, *Barışçı çözümsüzlük: Ankara’nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası*. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin o uzun sayfalardan çıktığını ekleyerek yanıt verdi. Ayrıca Türkiye'nin hem konuyu "ulusal bir dava" olarak gördüğünü hem de aynı zamanda KKTC halkının 1959-1960 Kıbrıs Kuruluş Antlaşmaları'ndan kaynaklanan haklarını desteklediğini de sözlerine ekledi:

"Biz Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti olarak şu anda meseleye milli mesele olarak bakıyoruz. Ama milli mesele olarak bakarken KKTC'li kardeşlerimizin devlet olma fırsatına sahip olmasını istedik."

Referandum yapıldıktan ve sonuçlar Plan'ın önerdiği modelin Ada'nın Rum tarafı tarafından reddedildiğini gösterdikten sonra Erdoğan, KKTC halkının olası geleceği hakkında yorumda bulundu:

"Uluslararası toplumda Kıbrıslı Türklere yönelik izolasyon politikalarının bugün itibarıyla sona erdiğine inanıyorum. Altını çizmek istediğim şey bu ve bundan sonra uluslararası toplumda Kıbrıslı Türklerin artık bir izolasyon politikasına tabi tutulamayacağına inanıyorum."

KKTC halkının Kıbrıs'ta kalıcı bir çözüm bulunması yönündeki iyi niyetini ortaya koyduğunu; kendilerine uygulanan ambargolara artık maruz kalmamaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Türk Dış Politikası aktörleri, özellikle en önde gelenlerinden biri olan Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs'ın AB'ye katılımına ilişkin Türk duruşunu göstermek amacıyla 1 Mayıs 2004'te bir basın açıklaması yayınladı. Basın açıklamasının başlığı "AB Genişlemesiyle İlgili Basın Açıklaması" olup; hem son gelişmeleri özetliyor, hem de Kıbrıs'ın her iki tarafında aynı anda ayrı bir referandumun nasıl ve neden yapıldığını açıklıyor ve Kıbrıslı Rumların Annan Planı'na "hayır" oyu vermesiyle uluslararası bir çatışmanın artık AB'ye ithal edildiğini ayrıntılarıyla anlatıyor. Bu belge aynı zamanda Türk tutumunu açıkça ortaya koyan belgelerden biri olması bakımından da özeldir. "Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımasının değişmeyeceğini" ve "Güney Kıbrıs'ın katılımının, Türkiye'nin 1960 Antlaşmaları uyarınca Kıbrıs ile ilgili hak ve yükümlülüklerine hiçbir şekilde zarar veremeyeceğini" göstermektedir. Bu tür ifadeler ve aynı basın bültenindeki aşağıdaki makale, Türkiye'nin KKTC'nin haklarını ve egemenliğini ve KKTC'yi tanımasını önümüzdeki yıllarda nasıl vurguladığını ve vurgulamaya devam edeceğini göstermektedir. Basın bülteni şöyledir: 1 Mayıs 2004'te AB'ye katılacak olan Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs'ın tamamını veya Kıbrıslı Türkleri temsil etme yetkisine sahip değildir. Eşit statüye sahip olan Kıbrıslı Türkler veya tüm Kıbrıs Adası üzerinde yetki, yargı yetkisi veya egemenlik iddia edemezler. Kıbrıslı Türklere Kıbrıs Cumhuriyeti'ni dayatamazlar. Dolayısıyla, kendi anayasal düzenleri altında ve kendi sınırları içinde örgütlenen Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs'ın tamamını ve Kıbrıslı Türkleri temsil eden meşru hükümet olamazlar."

Türkiye ise Ankara Anlaşması'nın Ek Protokolü'nde beyan ederek, "BM Genel Sekreteri'nin yeni bir iki bölgeyi ortaklık devletinin kurulmasına yol açacak kapsamlı bir çözüme ulaşma yönündeki çabalarını" desteklemeye istekli olduğu-

nu beyan etti. Bu belgede, “Türkiye Kıbrıs sorununa siyasi bir çözüm bulmaya kararlıdır ve bu konudaki kararlılığını açıkça göstermiştir.” ve “Türkiye, bu nedenle Kıbrıs Rum makamlarını, şu anda olduğu gibi, yalnızca tampon bölgenin güneyindeki topraklarda yetki, kontrol ve yargı yetkisi kullanan ve Kıbrıs Türk halkını temsil etmeyen bir makam olarak görmeye devam edecek ve onlar tarafından gerçekleştirilen eylemleri buna göre ele alacaktır.” ifadeleri yer almaktadır.

Öte yandan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, diğer devletlerle imzaladığı MEB anlaşmalarının yanı sıra birkaç savunma anlaşması da imzaladı. Bunlardan biri de 1 Mart 2007’de Fransa ile imzaladığı Savunma İşbirliği Anlaşması’dır. Anlaşma hakkında bilgilendirildikten sonra, Türk Dışişleri Bakanlığı, Fransa ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Arasındaki Savunma İşbirliği Anlaşması Hakkında Basın Bülteni’ni yayınladı ve endişelerinin üç yönlü olduğunu açıkça belirtti; “Böyle bir anlaşma 1960 Antlaşmalarına aykırı olacaktır; Doğu Akdeniz’deki istikrara tehdit oluşturacaktır ve ayrıca BM kapsamında kapsamlı bir çözüm çabalarını olumsuz etkileyecektir.”

Türkiye, bu açıklamalarıyla uluslararası topluma Kıbrıs’ta kalıcı bir çözüm için çalışmaya istekli olduğunu bir kez daha hatırlatıyor; ancak aynı zamanda Doğu Akdeniz bölgesinde istikrara verilen önemi vurguluyor ve Fransız yetkililere 1960 Antlaşmalarını hatırlatıyor.

Açıkça görüldüğü gibi, bu yıllarda, özellikle 2000’lerin başı ve ortasında Kıbrıs’a ilişkin Türk Dış Politikası anlatısı, esas olarak, diğer devletleri ambargolarını kaldırmaya çağırarak ve BM ve AB taahhütlerini yetkililere hatırlatarak, KKTC halkının haklarını ekonomik veya politik olsun koruma isteğine dayanıyordu; ayrıca, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Ada’nın tamamını temsil etmediği iddiasını tekrar vurguluyordu. Bu konuşmalar, Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Kıbrıs çevresinde doğal gaz bulma girişimleriyle bağlantılı olduğu için kayda değerdir. Daha sonra, Doğu Akdeniz’de daha fazla gaz bulundukça, bölgeyi çevreleyen daha fazla ülke hak iddia ediyor ve birbirleriyle MEB Anlaşmaları imzalıyor. Ancak bu, 2000’lerin sonuna kadar güvenliksizleştirilmiş olan Kıbrıs ihtilafının Türk Dış Politikası’nda güvenliksizleştirilmesine yeni bir boyut ekliyor.

Kıbrıs’a ilişkin söylemi ele alan bu alt bölüm, 2002-2009 yılları arasında kritik öneme sahiptir çünkü Yunan-Türk ilişkileri ve dolayısıyla muhtemelen Kıbrıs arasındaki güvenliksizleştirmede tüm zamanların en yüksek noktasına ulaşıldıktan sonra, Türk Dış Politika eliti, Yunanistan ile yakınlaşma dönemi geçirerek ve BM ve AB katılımlarını çerçeveye entegre ederek sorunu etkili bir şekilde güvenliksizleştirmeyi başardı. Bu yıllarda vurgu, bir kez daha KKTC halkının hakları ve geçim kaynaklarına yapılırken, Garanti Anlaşması ve Türkiye’nin garantör gücü uluslararası topluma hatırlatılıyordu. Bu dönem, Kıbrıs’a ilişkin dış politikada önemli bir değişimi göstermesi ve güvenliksizleştirmenin ve özellikle istikrar yoluyla değişim yoluyla güvenliksizleştirmenin nasıl gerçekleştiğini göstermesi anlamında özeldir.

2009-2020 Dönemi

Kıbrıs'a İlişkin Söylem

2002-2020 yılları arasındaki Türk Dış Politikası söylemlerinin ilk aşaması, öncelikle Annan Planı'nın Kıbrıslı Rumlar tarafından reddedilmesi, Kıbrıs'ın AB'ye katılımı ve ardından 2000'li yılların sonunda Kıbrıs'ın doğal gaz arama faaliyetlerinin hızlandırılmasıyla şekillenmiştir. Dolayısıyla Türk anlatısı esas olarak bu temalar etrafında şekillenmiştir. Türk Dış Politikası'nın kilit aktörleri, konuşmalarında neredeyse her zaman uluslararası topluma, Rum Yönetimi'nin Kıbrıs'ın tek yönetimi olmadığını vurgulayarak ve tekrarlayarak hatırlatmaktadırlar. Bu konuşmalarda, KKTC halkının Kurucu Antlaşmalardan doğan hak ve çıkarlarının korunması gerektiğini ve bu ihtiyacın Kıbrıs'taki BM misyonunun iyi niyet misyonunun yanı sıra AB'nin taahhütlerinden kaynaklandığını eklemektedirler.

Bu ilk aşamadaki anlatıya ilişkin bir diğer önemli nokta ise, Annan Planı Referandumunda KKTC'nin ağırlıklı olarak "evet" oyu kullanmasına vurgu yapılmasıdır. Türk Dış Politikasının kilit aktörleri, uluslararası topluma Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'ta kalıcı bir çözümünden yana olduklarını gösterirken, Kıbrıslı Rumların oylanan Planın son ve beşinci versiyonundan yana olmadıklarını gösterdiklerini hatırlatmaya devam ediyor. Bu vurgu önemlidir çünkü üçüncü önemli tema olan Kıbrıs'ın doğal gaz arama faaliyetlerinin hızlandırılması bununla yakından bağlantılıdır. Kıbrıs'ın çeşitli çevre ülkelerle imzaladığı MEB Anlaşmaları ve çeşitli şirketlere verdiği lisanslar konusunda; Türkiye, bu MEB Anlaşmalarının veya lisanslarının yürürlükte olmadığını ve Yunan Yönetimi Ada'daki tek yönetim olmadığı için geçerli olmadığını iddia ediyor. Türkiye, bu iddialarına, Yunan Yönetiminin bu anlaşmaları imzalayarak Kıbrıs'ta kalıcı bir çözüm bulunmasından yana olmadığını bir kez daha gösterdiğini ekliyor. Ancak 2009'da Tamar Sahası'nda yapılan büyük hidrokarbon keşfinin ardından ve Türk siyasi elitinin 2000'lerin sonu ve 2010'ların başında karşı karşıya kaldığı algılanan ve gerçek tehditlerin ardından; Kıbrıs'a ilişkin Türk Dış Politikası anlatısı kaçınılmaz olarak değişti. Önceki on yılın başında, hem Türkiye'deki Ordunun dış politika meselelerindeki etkisinin kaybı hem de Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti'nin kendisini Annan Planı'ndan ve dolayısıyla Kıbrıs'ta kalıcı bir çözümünden yana konumlandırması nedeniyle sorun güvenliksizleştirildi. Bu, Hükümetin aynı anda uluslararası sahnede farklı bir şekilde konumlanmasını ve uluslararası toplumun desteğini kazanmasını sağladı.

Öte yandan, Ergenekon Davaları kapsamında yapılan tutuklamalar nedeniyle de Ordu Türkiye'deki nüfuzunun bir kısmını kaybetmiştir; ancak nüfuzunun azalmaya başlaması Annan Planı görüşmeleri sırasında başlamıştır. Bu nedenle Kıbrıs sorunu, devletin bekası ve varoluşsal tehditler gibi saikler öne çıkmadığı için, güvenlik alanından ziyade daha çok siyasi alanın bir parçası olarak görülmüştür. Dolayısıyla, bu yıllarda sorun, söylem yoluyla güvenlik alanından

uzaklaştırılırken siyasi alana yeniden girdiği için esas olarak güvensizleştirilmiştir.

2011'den 2020'ye kadar olan ikinci aşama ise sorunun güvenlikleştirilmesiyle işaretlenmiştir. Bölgesel ve uluslararası alanda doğal gaz arama faaliyetleriyle işaretlenmiştir ve Türkiye'nin iç siyaseti ve dış politikası açısından; algılanan ve gerçek güvenlik tehditleriyle işaretlenmiştir. Bu nedenle Türk siyasi eliti, Doğu Akdeniz'deki egemenliklerini sağlamlaştırmak ve güçlendirmek için, kendileri de MEB Anlaşmaları imzalayarak ve sorunu siyasi alandan çıkarıp güvenlik alanına koymak için söylem kullanarak Kıbrıs sorununu güvenlikleştirmeye karar vermiştir. Bu kaçınılmaz olarak algılanan tehditler inşa edilerek ve kamuoyunda sorunun devletin bekasıyla ilgili olduğu fikri oluşturularak; aksi takdirde meşru görünmeyecek istisna hali araçlarının kullanımı meşrulaştırılarak yapılır. Bu alt bölüm daha sonra son on yılda Kıbrıs ile ilgili Türk Dış Politikası söylemini oluşturan konuşmaları ve sistematik güvenlikleştirmenin nasıl gerçekleştiğini ele almaktadır.

Mayıs 2010'da gerçekleşen Gazze Filosu Baskını ve öncesindeki olaylar, örneğin Ocak 2009'da Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın Dünya Ekonomik Forumu'ndaki tepkisi, İsrail'in Doğu Akdeniz gazı konusunda hangi ülkelerle daha yakın ilişkiler kuracağını önemli bir göstergesi olduğunu kanıtladı. İsrail-Yunan-Rum yaklaşması, İsrail Başbakanı Netanyahu'nun Ağustos 2010'daki Atina ziyaretinin ardından oluşmaya başladı. Bu koşullar ayrıca, Türk Dış Politikası'nda sorunun nihai olarak güvenlikleştirilmesine yol açtı ve bu da ülkenin İsrail-Kıbrıs kampıyla karşı karşıya kaldığında egemenliğini güçlendirmesini eşit şekilde sağlayacaktı.

İsrail-Yunan-Rum yaklaşması ve Türkiye'nin doğal gazın taşınması konusundaki endişeleri konusunda, güvenlikleştirme İsrail eylemlerini siyasallaştıracak konuşma eylemleriyle başladı; yani İsrail eylemlerini Türk kamuoyunun gündemine taşıyacak ve bunu Türk kamuoyunun gözünde siyasi bir konu haline getirecekti.

Önceki bölümde açıklandığı gibi, Türkiye başlangıçta KKTC halkının bölgedeki ekonomik ihtiyaçlarını ve çıkarlarını koruduğunu sürekli vurguluyordu. Ancak, güvenlikleştirmenin gerçekleşmesi ve sorunun siyasi alan yerine güvenlik alanına yerleştirilmesiyle; Türkiye, deniz kuvvetleri gibi askeri araçların bir istisna hali aracı olarak kullanılmasını meşrulaştırmayı başardı; bölgedeki varlığını güçlendirdi.

Güvenikleştirmenin son adımı, devletin bekasına yönelik varoluşsal bir tehdit olarak zaten siyasallaştırılmış bir konuyu dile getirmek ve olağanüstü hal önlemlerinin kullanımından bahsetmek, Türk yetkililer tarafından bir ölçüde askeri çabaları (veya olağanüstü hal önlemlerini) de işin içine katarak eş zamanlı olarak yürütülüyordu. Erdoğan, 20 Eylül 2011'de, "Onların münhasır ekonomik bölge ilan ettiği bölgeye ilişkin farklı yaklaşımlarımız var" demiş ve şöyle de-

vam etmişti: “Askeri noktada hem firkateynlerimizle, hücumbotlarımızla hem de şu anda hava kuvvetlerimiz bölgede bu bölgeleri takip ediyor. Bu münhasır ekonomik bölge tartışmalıdır, çünkü daha önce bu bölgede böyle bir adım atmasının doğru olmadığını ilettik.” izleyiciyi “seferberlik aşamasına” ulaştırarak olağanüstü hal kullanımını meşrulaştırıyordu.

Bu arada Kıbrıs’a gelince, Mayıs 2015-Temmuz 2017 dönemi, Kıbrıs’taki iki toplumun liderleri arasında bir başka müzakere dönemine de sahne oldu. Bu dönemde, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis ile KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı, bir dizi barış görüşmesini başlatmak üzere ilk kez bir araya geldiler.

Bu mesaj, Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti’nin barış görüşmelerine verdiği desteği açıkça ortaya koyması anlamında önemlidir. Ayrıca, referans nesnesi olan Kıbrıs Türk tarafına yönelik varoluşsal bir tehdidi ve örtük bir şekilde (Türkiye’nin Ada’daki garantör rolüne atıfta bulunarak) acil durum önlemlerini vurgulamaktadır.

Türkiye’nin KKTC ve Doğu Akdeniz’e ilişkin söylemleri, muhtemelen içinde bulunduğu siyasi bağlam nedeniyle, ilerleyen yıllarda değişti. İlk başta, Türkiye’nin söylemleri esas olarak KKTC halkının ihtiyaçları ve çıkarlarına odaklanmıştı ve Türkiye mümkün olduğunda bunları korumaya çalışacaktı. Zamanla ve Türkiye Doğu Akdeniz’deki varlığını ve egemenliğini artırdıkça, söylemler Kıbrıs sorununu Türkiye’nin “ulusal davası” olarak yeniden şekillendirmeye başladı. Erdoğan, KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı ile yaptığı ortak basın toplantısında, “Kıbrıslı Türklerin bir Kıbrıs Rum devletinde azınlık olmalarına asla izin vermeyeceğiz.” dedi ve ekledi “Kıbrıs bizim ulusal davamızdır. Amacımız Kıbrıs konusunda adil ve kalıcı bir çözüm bulmaktır.”

2009-2020 arasındaki bu dönem ve Türk Dış Politikası aktörlerinin Kıbrıs konusunda kullandıkları söylem, konuya ilişkin potansiyel gelecekteki etkileri nedeniyle önemlidir, ancak aynı zamanda enerji güvenliği boyutunun Türk siyasi elitini konuyu bir kez daha nasıl güvenlikleştirmeye yönelttiğini birinci elden göstermesi açısından da önemlidir. Önemlidir, çünkü bu dönemde Türk Dış Politikası aktörlerinin karşı karşıya kaldığı iç ve dış tehditler de etkili olmuştur ve Türk duruşunu değiştiren ve güvenlikleştiren sadece Doğu Akdeniz’in enerji güvenliği boyutu olmamıştır. Ancak, Türkiye’nin konuyu yalnızca söylem yoluyla güvenlikleştirmedeğini; özellikle on yılın sonunda belirtmek de aynı derecede önemlidir. Türkiye, Kıbrıs konusunda kullandığı söylemle ve Crans-Montana gibi platformlarda daha dikkatli bir duruş sergilemiştir; ancak bu, Paris Güvenlik Okulu çerçevesinde güvenlikleştirme eylemleri üzerinden bir analiz yapılmasını mümkün kılmaktadır. Sonunda güvenlikleştiren aktör, referans nesnesi ve ilgili kitle konuşmalarda görülmektedir ve referans nesnesinin ne zaman ve nasıl değiştirildiği gösterilmektedir. Bu analizler aracılığıyla Kıbrıs sorununun siyasi ve kamusal alandan güvenlik alanına geçişi gözlemlenmektedir.

Sonuç

Kıbrıs sorunu, Yunan ve Türk milliyetçiliklerinin gelişimiyle yakından ilişkilidir. Dini temeller üzerine şekillenen Osmanlı toplumsal yapısı modernleşmeyle birlikte bir dağılma sürecine girmiş ve iki ayrı milliyetçiliğin gelişmesi adada birlikte yaşayan insanları birbirinden ayırmıştır.

1828 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsızlığını kazanan Yunan devletinin sınırları dışında kalan Ortodoks Helenler, yeni kurulan devleti kendi sınırları içine almayı amaçlayan irredentist bir politika izlemişlerdir. Enosis talebi Kıbrıs'ta da dile getirilmeye başlanacak ve Yunanistan'ın birleşme talebi Britanya koloni yönetimi içinde daha yoğun olacaktır. Bu dönemde Enosis hareketi iki önemli toplumsal sınıf tarafından desteklenmiştir. Bunlardan biri, Britanya yönetimi altında başlayan modernleşme ve sekülerleşme süreciyle ortaya çıkmaya başlayan yeni, şehirli, okuryazar elitler, diğeri ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde etkisini kaybetmeye başlayan kilisedir. Kilisenin öncülüğünde gelişen Enosis talebi, bir özyönetim talebi olarak formüle edilecek ve koloni yönetimine bu hakkı kabul ettirmek için paramiliter bir EOKA örgütü kurulacak ve 1950'lerin ortalarında silahlı mücadele başlayacaktır.

Bu koşullar altında Kıbrıs sorunu dünyanın diğer bölgelerinde görülen etnik çatışmalardan farklı değildir. Kıbrıs sorununun en belirgin özelliği soruna birçok aktörün müdahale etmesidir. Sorun, özellikle Türkiye ve Yunanistan ile 90'lı yıllarda İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin müdahalesiyle daha da karmaşık hale gelmiştir.

ABD, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar soruna müdahale etmekten kaçınmıştır. 1963'te Kıbrıs devletinin dağılması ve iki toplum arasında çatışmaların başlamasıyla ABD, ilgili taraflar arasında arabuluculuk girişiminde bulunmuş ve soruna ilk kez doğrudan müdahale etmiştir. ABD'nin 1963-64 krizinde izlediği politikanın genel prensipleri, soğuk savaşın büyük bölümünde geçerliliğini korumuştur.

Bir diğer aktör olan BM ise ilk kez 1954 yılında Yunanistan'ın Kıbrıs halkının kendi kaderini tayin talebini Genel Kurul'da ele alması çağrısıyla soruna müdahale etmiştir. Yunanistan, BM nezdinde 1958'e kadar girişimlerini sürdürmüş ancak bir sonuç alınamamıştır. 1963-64 krizinde BM'nin soruna müdahalesi ilgili taraflar arasında anlaşmazlık konusu olmuştur. Türkiye ve ABD adaya bir NATO birliği konuşturulmaya çalışırken Makarios konunun Güvenlik Konseyi'nde ele alınmasını istemiştir. Makarios'un bu isteği gerçekleşmiş ve Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964'te 186 sayılı kararı kabul ederek çatışmaları durdurmak ve yeni bir hukuk ve düzen sağlamak amacıyla BMBG'nin kurulmasına karar vermiştir. Aynı kararda Kıbrıs Hükümeti ile Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık hükümetlerinin uygun göreceği birinin arabuluculuk yapması için atanması kararlaştırılmıştır. Ancak, Eylül 1964'te arabulucu olarak atanan Galo Plaza'nın hazırladığı raporun, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'nin arabulucunun yetki süresini

aştığı eleştirisiyle reddedilmesiyle BM'nin rolü değişecekti. Bu tarihten sonra bir arabulucu atanmayacak ve sorunun çözümü toplumlararası görüşmeler yoluyla sağlanmaya çalışılacaktı.

1974'ten sonra Kıbrıs sorununun tüm parametreleri değişecektir. Kıbrıs Türk tarafı, Türkiye'nin 1974'te adaya müdahalesinden sonra oluşan iki kesimi korumaya çalışmıştır. Adanın kuzeyinde KKTC ilan edilmiş ve Kıbrıs sorununun iki eşit siyasi varlığı bir araya getirerek çözülebileceği iddia edilmiştir. Türk tarafı, yetki ve sorumluluğun çoğunlukla Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum devletlerinde olduğu gevşek bir konfederasyon kurulması gerektiğini ileri sürerken, Kıbrıs Rumları merkezi devletin daha güçlü olduğu federal bir yapıyı savunmuştur. Toplumlararası görüşmelerden bugüne kadar bir sonuç alınamamıştır.

Kıbrıs'ın ikiye bölünmüş birliğe üyeliğinin açıklığa kavuşturulması ve Türkiye'nin üyelik talebi, Kıbrıs'ta bir çözüme ulaşmak için uygun bir zemin oluşturuyordu. Annan planı bu atmosferde önerildi. Ancak, her iki tarafın planı kabul etmesi için getirilen teşviklerde bir dengesizlik vardı. Türkiye'yi ve Kıbrıslı Türkleri harekete geçirecek bileşenler varken, AB üyeliği kesinleşmiş ve bu üyeliği kendileri için tatmin edici bir çözüme ulaşmada en önemli araç olarak gören Rum tarafını harekete geçirecek bir bileşen yoktu. Rum toplumu plan hakkında yapılan referandumda "hayır" derken, Kıbrıslı Türkler "evet" dedi.

Aslında Annan Planı yeni ve özgün bir plan değildi. BM himayesinde yapılan görüşmelerde varılan anlaşmalar ve arabuluculuk girişimlerinden elde edilen sonuçlar planın temelini oluşturuyordu. 1960 Antlaşmaları, 1977 ve 1979 Yüksek Düzeyli Anlaşmaları çözüm arayışının temel dayanağı olmuştur. Annan Planı özünde 1992 Ghali Fikirler Dizisi'nden çok da farklı değildir ve bundan sonraki olası çözüm planı da Annan Planı'ndan çok da farklı olmayacaktır.

Sonuç olarak, iç ve bölgesel değişimlerin Türk siyasi elitini büyük ölçüde etkilediği ve hem iç politikadaki duruşlarını sağlamlaştırmak hem de Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak bölgedeki egemenliğini güçlendirmek için bir "aciliyet" algısı yaratıldığı ve güvenlikleştirmenin kullanıldığı görülmektedir. Dahası, enerji güvenliği Kıbrıs anlaşmazlığına yeni bir boyut eklemiştir ve Türkiye'nin Dış Politikası, güvenlikleştirme yoluyla, bölgedeki varlığının bir güvenlik ve egemenlik meselesi haline geldiğini etkili bir şekilde göstermiştir.

Kaynakça

"Kıbrıs Türktür", Milliyet, 25.08.1955.

Armanoğlu, Fahir. *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.

Arslan, M. (2020, 20 Temmuz). Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 46'ncı yıl dönümü. Adresinden alındı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kibris-baris-harekatinin-46nci-yil-donumu/1916076>, (erişim 29.09.2024).

- Atun, Ata. (2018, 19 Şubat). 1964 Johnson Mektubu'nun Perde Arkası. Adresinden alındı, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/50196/1964_johnson_mektubunun_perde_arkasi, (erişim 29.09.2024).
- Bain, William. "Deconfusing Morgenthau: Moral Inquiry and Classical Realism Reconsidered". *Review of International Studies*, 26 (2000).
- Barlas, Mehmet. *Turgut Özal'ın Anıları*. İstanbul: Sabah Kitapları, 1996.
- Barutçu, Ecmel. *Hariciye Koridoru: Hatıralar*. Sıhhiye, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1999.
- Batur, Nur. *Yeniden Yaşasaydım: Rauf Denktaş*. Şişli, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2007.
- Bayülken, Ü. Haluk. *Cyprus Question and the United Nations*. Lefkoşa: CYREP, 2001.
- Bölükbaşı, Süha. *Barişçı Çözümsüzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası*. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Brands, H. W. "America enters the Cyprus tangle, 1964". *Middle Eastern Studies*, 23/3 (1987): 348-362. doi:10.1080/00263208708700711.
- Brown, Chris. *Understanding International Relations*, London: Macmillan, 2001.
- Camp, Glen D. "Greek-Turkish Conflict over Cyprus". *Political Science Quarterly*, 95 (1980).
- Carr, E. H. *The Twenty Year's Crisis, 1919-1939*, New York: Harper&Row, 1964.
- Cox, Robert. "Social forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory". Der., Robert Cox and Timothy Sinclair (eds.), *Approaches to World Order*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Cyprus. (n.d.). Eylül 29, 2024, Adresinden alındı, <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/CYP.htm>
- Çalık Orhun, Fatma "Türkiye'nin Kıbrıs Politikası ve Kıbrıs Cumhuriyeti ile İlişkileri". Der. M. Çelik & A. Duran (Eds.), *Türkiye'nin bölgesel sorunları "Osmanlı'dan günümüze"* Doğu Akdeniz (ss. 9-28). İstanbul: Hiperyayın, 2020.
- Dougherty, James E. and Pfalzgraff, Robert L. *Contending Theories of International Relations: a Comprehensive Survey*, New York: Addison Wesley, 2001.
- Ecevit, Bülent. "Turkey's security policies". *Survival*, 20/5 (1978): 203-208. doi:10.1080/00396337808441766
- Ecevit: "Türk Uçakları Bomba Değil İyi Niyet Mesajları Atıyor", *Hürriyet*, 21.07.1974.
- Ecevit: Kıbrıs'ın tamamını alabilirdik. (2002, 21 Kasım). Adresinden alındı, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/ecevit-kibris-in-tamamini-alabilirdik-5197440>, (erişim 29.09.2024).

- Fırat, M. M. 1960-71 arası Türk dış politikası ve Kıbrıs Sorunu. Cebeci, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.
- Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishers, 1992.
- Green, Pauline. *Embracing Cyprus*. London&New York: I.B. Tauris, 2003.
- Gürpınar, Bulut. "Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika", *Uluslararası İlişkiler*, 10/39 (2013): 73-104.
- Hollis, Martin, Steve Smith. *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1990.
- Joseph, Joseph S. *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics*. New York: St. Martin's Press, 1997.
- Karl W. Deutsch. *Nationalism and social communication: an inquiry into the foundations of nationality*, New York, Wiley: 1953 Ozan Erözden, *Ulus Devlet*, Ankara: Dost Kitabevi, 1997.
- Kıralp, Şevki. "1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs Politikaları". *Journal of History Culture and Art Research*, 7/2 (2018): 444-460. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i2.1437>.
- Kızılyürek, Niyazi. *Milliyetçilik Kısacasında Kıbrıs*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Kolektif. *Kıbrıs'ın dünü-bugünü-yarını*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı, 1995.
- Linklater, Andrew. *Neo-realism in Theory and Practice*. International Relations Theory Today. Eds. Ken Booth and Steve Smith. Cambridge: Policy Press, 1995.
- Mirbagheri, Farid. "The United Nations and the Cyprus Problem". *Cyprus Review*, 22 (2010): 149-158.
- Morag, Nadav. "Cyprus and the Clash of Greek and Turkish Nationalisms". *Nationalism and Ethnic Politics*, 10/4 (2004).
- Morgenthau, Hans J. *Politics among Nations: the Struggle for Power and Peace*, New York: Knopf, 1967.
- Özkırımlı, Umut. *Theories of Nationalism: a Critical Introduction*. New York: Palgrave, 2000.
- Öztürk, Osman. "Kıbrıs'ın Türkiye Bakımından Stratejik Önemi ve Füze Krizi". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1999): 138-152.
- Pollis, Adamantia. "Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus". *Comparative Politics*, 5/4 (1973).
- Rosenbaum, Naomi. "Success in Foreign Policy: The British in Cyprus, 1878-1960". *Canadian Journal of Political Science*, 3 (1970).
- Sevinç, Derya. "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Sorununda Yeni Bir Aşama (1954-1960)". *Atatürk Yolu Dergisi*, 15/60 (2017).

Smith, Anthony D. "The Ethnic Sources of Nationalism" Der. Michael E. Brown (ed.), *Ethnic Conflict and International Security*. New Jersey: Princeton University Press, 1993.

Smith, Anthony D. *National Identity*. London: Penguin, 1991.

Stivachtis, Yannis A. "Greece and Eastern Mediterranean" Der. Thomas Diez (ed.), *The European Union and the Cyprus Conflict: Modern Conflict, Postmodern Union*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2002.

Şener, Bülent. "1967 Kıbrıs Krizi'nde Siyasi, Askerî ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16/31 (2020): 271-304.

Tarakçı, Mustafa. *Kıbrıs Barış Harekâtı*. İstanbul: Hiperlink, 2010.

TBMM Tutanak Dergisi (Gizli Oturum). (1974, 20 Temmuz). Adresinden alındı, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d13/c013/gcz13013003.pdf>, (erişim 29.09.2024).

Theophanous, Andreas. "The Cyprus Problem and its Implications for Stability and Security in the Eastern Mediterranean" Der. Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (eds.), *Greek-Turkish Relations in the era of Globalization*. Virginia: Brassey's, 2001.

Uslu, Nasuh. *Turkish foreign policy in the post-cold war period*. New York: Nova Science, 2004.

Waltz, Kenneth. *Man the State and War*. New York: Columbia University Press, 2001.

Waltz, Kenneth. *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill, 1979.

Wayman, Frank W. and Paul F. Diehl. *Reconstructing Realpolitik*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994.

Wendt, Alexander. "Anarchy is What States Make of it: the Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 43/2 (1992).